

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2011

Bc. David Sukeník

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií Brno

**Motivace k sociálně patologickému chování mládeže a možnosti
jejich resocializace**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Hana Jůzlová

Vypracoval:
Bc. David Sukeník

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Motivace k sociálně patologickému chování mládeže a možnosti jejich resocializace“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 29.11.2011

.....

Bc. David Sukeník

Děkuji PhDr. Haně Jůzlové za ochotu a příkladné vedení mé práce, za cenné rady, podněty, připomínky a v neposlední řadě za pomoc s realizací dotazníkového šetření ve VV Brno. Své rodině děkuji za podporu a hlavně trpělivost.

Bc. David Sukeník

OBSAH

Úvod

I. Teoretická část

1. Mládež	4
1.1 Charakteristika období adolescence	4
1.2 Motivace chování adolescentů	6
1.3 Adolescenti v současné společnosti	10
2. Sociálně patologické chování	12
2.1 Faktory ovlivňující sociálně patologické chování	13
2.2 Příčiny vzniku patologických jevů	24
2.3 Sociální normy a jejich porušování	25
3. Nejčastější patologické jevy mezi mládeží	27
3.1 Záškoláctví, šikana	27
3.2 Závislosti na návykových látkách	31
3.3 Kriminalita	35
4. Prevence sociálně patologického chování	37
4.1 Formy prevence	37
4.2 Prevence ve škole	41
4.3 Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže	42
5. Resocializace delikventní mládeže	44
5.1 Provinění a opatření	44
5.2 Ústavní péče	46
5.3 Probační programy	52

II. Praktická část

6. Postup, realizace a cíl výzkumu	54
6.1 Metody sběru dat	55
6.2 Praktický postup výzkumu	56
6.3 Plánování a realizace výzkumu	56
6.4 Vyhodnocení výsledků výzkumu	57

Závěr	70
Resumé	72
Anotace a klíčová slova	73
Literatura a prameny	74
Přílohy	77

Úvod

Většina lidí v současné společnosti již má nebo se do budoucna chystá mít vlastní potomky, pokračovatele jejich rodu, nositele jejich jmen, do kterých jsou připraveni vložit své naděje, sny, prostředky nebo například i to opomíjené a přesto nejcennější - zdraví. Ze začátku si každý říká, je mi jedno, zda to bude kluk či holka, hlavně že budeme všichni zdraví. Když dítě povyroste, rodiče si přejí, aby jejich dítě bylo šťastné, mělo dobrý prospěch ve škole, pěkný vztah se svými vrstevníky a kamarády a aby bylo poslušné. V pozdějším období dospívání většina rodičů klade důraz na potlačení projevů puberty, odstranění odporu ke škole a nabádají k dosažení kvalitního vzdělání.

Hledání vlastní identity u dospívajících probíhá testováním různých možností a výběrem těch vyhovujících. Pokud dospívající chce přejít do dalšího vývojového stadia s co nejlepší „výbavou“, nemůže pouze převzít životní zkušenosti a hodnoty svých rodičů nebo dalších autorit, od kterých je přejímal v dětském období. Každý z nich si musí vytvořit soubor zkušeností (zkušenostní soubor), který bude prožívat jako svůj vlastní, jako součást svého já a který pro něho bude směřodatný v utváření a výběru následující životní cesty. K tomu však potřebuje ověřit a vyzkoušet mnoho nových situací, jejichž zhodnocení bude pro něj v tomto smyslu podstatné. Při tomto zkoušení se dospívající zákonitě dopouštějí omylů a neuvážených činů. Ty se projevují jako různé typy maladaptivního nebo protispolečenského jednání.

Výše popsaná cesta však nikdy není tak bezstarostná a nastavená, jak jsem výše popsal a jak by si mnozí přáli. Rodiče, pedagogové i další mohou přehlížet určité negativní projevy mladých s odůvodněním, že z tohoto vyroste, že je toto jednání přechodné, nebo že někdy jenom prostě vyvádí, přičemž si však neuvědomují, že se může jednat o jeden z mnoha varovných signálů o tom, že s dítětem něco není zcela v pořádku. Tento přístup může vyvrcholit i velice negativně jak pro dítě samé, tak i pro osoby z jeho blízkého okolí, případně i s negativním dopadem pro společnost. Z tohoto důvodu jsou nastaveny určité normy-mantinely, podle kterých se chování klasifikuje. Toto je hlavně proto, aby specialisté mládeži mohli porozumět a pomoci, ale zároveň aby dokázali nabídnout správný postup všem, kteří s touto mládeží žijí a pracují.

V současné společnosti si musí mladí lidé hledat své místo a musí se vyrovnávat s mnohými těžkostmi. Každý z nás je součástí této společnosti, která je často popisována jako vysoce individualistická, liberální k mnoha negativním formám chování a degradující k tradičním morálním hodnotám. Dospívající, kteří se s podobnými fenomény adekvátně

nedokáží vyrovnat, pak hledají nebo někdy i ztrácejí smysl života, proti společenským normám a vyžadovaným způsobům chování se bouří. Proto, aby mladý člověk objevil a přijal vlastní identitu, je často zapotřebí vymezit se proti autoritě a konvencím dané společnosti.

Již několik let pracuji jako pracovník Kriminální policie a vyšetřování při Městském ředitelství v Brně se zaměřením na násilnou trestnou činnost. Během své policejní praxe jsem se přímo podílel na vyšetřování závažných případů páchanou mládeží, kdy bylo mezi nezletilými a mladistvými pachateli možno sledovat větší sklony k agresivitě, lhostejnosti a bezohlednosti vůči ostatním. Tato skutečnost mě inspirovala k vytvoření práce na téma Motivace k sociálně patologickému chování mládeže a možnosti jejich resocializace.

Cílem mé diplomové práce je specifikovat motivy a faktory ovlivňující sociálně patologickému jednání, charakterizovat nejčastější patologické jevy a naznačit možnosti jak těmto jevům předcházet; poukázat na vztah a postoje rodiny k jedinci a k trávení jeho volného času, dále uvést prevenci a možnosti resocializace patologického chování mladých a uvést role institucí při intervenci problémové mládeže.

Diplomová práce je členěna na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část práce je věnována charakteristice adolescentů, motivaci k sociálně patologickému chování. V dalších částech následuje výčet faktorů ovlivňujících sociálně patologické chování, jaké mohou být příčiny jejího vzniku a rozšíření na školách, úloha pedagoga a školy, rodiny a jiných důležitých faktorů. Teoretická část byla zpracována metodou analýzy literárních pramenů, které souvisí se zvoleným tématem.

Praktická část je věnována dotazníkovému šetření, kterým jsem se pokusil zmapovat, jaká kategorie mladistvých se dopouští sociálně patologického chování. Motivace k sociálně patologického chování je relativně široké téma. Šetření bylo provedeno u mladistvých obviněných ve Vazební věznici a ústavu pro výkon zabezpečovací detence v Brně. Ti byli doplněni o mladé dospělé do 20 let věku, jedná se o ty, kteří páchali trestnou činnost jako mladiství. Metoda dotazníku pomohla získat v poměrně krátké době dodatečné množství materiálu, který byl následně metodou kvantitativní analýzy vyhodnocen

Co tedy vede mladé lidi k činnostem, které v sobě nesou ohrožující potenciál? Co stojí za tendencí účastnit se aktivit, jež mohou ve svém důsledku negativně ovlivnit celý budoucí život? Ve své práci se pokusím objasnit motivy, které adolescenty vedou k rizikovému chování.

I. Teoretická část

1. Mládež

V práci jsme se zaměřili na zkoumání mladistvých ve věku od 15 do 18 let, tedy na období adolescence. V následující kapitole předkládáme základní poznatky o tomto vývojovém období.

S ohledem na trestní a přestupkové právo se užívá následujícího členění, které bude následně využito:

Mládež - 0 až 18 let, dítě - 0 až 15 let, mladistvý - 15 až 18 let.

Dítě, nezletilec (0 až 15 let) - trestně neodpovědný pachatel, neboť v době spáchání činu objektivně naplňujícího znaky některé ze skutkových podstat trestných činů uvedených ve zvláštní části zákona č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů (trestní zákoník), nedovršíl patnáctý rok svého věku (§ 25 zákona č. 40/2009 Sb.)

Mladistvý pachatel (15 až 18 let) - věková kategorie, s níž je spojen počátek trestní odpovědnosti fyzické osoby za spáchaný přestupek i trestný čin. Trestní odpovědnost mladistvého začíná spácháním trestného činu v den, který následuje po dni dovršení patnácti let a končí v den dovršení osmnáctého roku života.

Osoba blížká věku mladistvého - jde o pojem užívaný především v kriminologii. V trestním zákoníku je užit v § 41 písm. f) jako polehčující okolnost při výměře trestu. Z časového hlediska jde o velice krátké časové období mezi 18. a 19. rokem života, ve které lze fakultativně, za určitých podmínek, uplatnit zvláštní způsoby řízení proti mladistvému (Zákon č. 40/2009 Sb.)

1.1 Charakteristika období adolescence

Adolescenci lze nejobširněji charakterizovat jako období mezi dětstvím a dospělostí. Spadá do druhého decennia života, kdy dochází ke komplexní proměně osobnosti a je spojena s řadou biologických, psychologických i sociálních změn.

Obraz, který má dítě o sobě v mladším školním věku, je závislý na tom, jak jej jeho

okolí hodnotí. Tato závislost se postupně uvolňuje, když na dítě působí stále větší okruh lidí. Dítě poznává, že jeho přednosti a nedostatky jsou různě hodnoceny. Z překrývání těchto pohledů si utváří jednotný obraz o sobě, který pak působí jako motivační činitel na jeho chování. Tento obraz je dále formován jeho úspěchy a neúspěchy a zpětně ovlivňuje úroveň aspirace. Nejde však už jen o sebeobraz. Vlivem srovnávání s druhými se postupně utváří ideální já (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 271).

Mnohé z nastupujících změn jsou biologicky podmíněny. Nejmarkantnější změnou je pohlavní zrání a dosažení plného tělesného vzrůstu.

“Psychické změny lze popsat jako pudové tendence, také hledání způsobů jejich uspokojení a kontroly, celkovou emoční labilitu a nástup abstraktního způsobu myšlení” (LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. Vývojová psychologie. Praha: Grada, 2006, s. 65). Významněji se rozvíjí základní schopnosti člověka jako symbolizace, anticipace, zástupné učení, sebereflexe a seberegulace.

S biologickým a psychickým rozvojem paralelně probíhá i nové sociální zařazení dospívajícího jedince. Kladena jsou na něj jiná očekávání ohledně výkonů a chování. Mění se také role jedince ve společnosti. Toto období je spojeno zpravidla s ukončením školní docházky a nástupem do prvního zaměstnání.

Období dospívání je v odborných publikacích v pojmovém a věkovém uchopení uvedeno s drobnými rozdíly. Někteří autoři se přiklání k dělení na období *pubescence* od 10,11 do 15 let a *adolescence* zhruba od 15 do 20-22 let. Panuje všeobecný konsensus v rozdělení tohoto období na tři fáze: *časnou adolescenci* (10,11-13 let), *střední adolescenci* (14-16 let) a *pozdní adolescenci* (17-20 let, případně dále). Pro naše účely se v této kapitole budeme držet tohoto rozlišení, které užívá Macek:

Časná adolescence

V časně adolescenci dominují především pubertální změny. Startuje pohlavní zrání, objevují se první sekundární pohlavní znaky, dochází k urychlení růstu. U většiny mladých v tomto období dojde k dosažení reprodukční schopnosti, pokud toto determinujeme biologicky výskytem menarche u dívek a analogicky s tím noční polucí u chlapců. Důsledkem těchto změn je zvýšení zájmu o vrstevníky opačného pohlaví (MACEK, P. Adolescence. Praha, Portál, 2003, s. 17).

Střední adolescence

Střední adolescenci dominuje změna postavení jedince ve společnosti, dochází k přechodu ze školy základní na školu střední či učební obor. Sebepojetí se mění zásadním způsobem. Utváří se vědomí vlastní výlučnosti, autentičnosti a osobní identita. Charakteristické je, že dospívající se v tomto období chtějí odlišovat od okolí, vytváří si svou vlastní kulturu, která je specifická vlastním životním stylem, stylem oblékání, mluvou, hudbou atd. (MACEK, P. Adolescence. Praha, Portál, 2003, s. 17).

Pozdní adolescence

Pozdní adolescence je fáze charakterizovaná směřováním k dospělosti. Sociálním mezníkem je dokončení profesní přípravy, rovněž nalezení pracovního uplatnění. S tím souvisí i ekonomická nezávislost, která je v našich podmínkách jedním ze znaků dospělosti. Posiluje se potřeba sociální identity, potřeby s někým sdílet své zážitky a hodnoty, někam patřit. Dospívající prokazují aktivnější přístup k seberealizaci, uvědomují si svoje cíle, volí si, čeho chtějí v budoucnu dosáhnout. Šíře změn je závislá na tom, jak si adolescenti časují přijetí dospělých rolí, zda se ekonomicky osamostatňují nebo volí další studia, vstupují do manželství, mnohdy se stávají rodiči (MACEK, P. Adolescence. Praha, Portál, 2003, s. 18).

1.2 Motivace chování mládeže

Současí psychologové se většinou shodují na skutečnosti, že rizikové chování je součástí prezentace v adolescenci a v této fázi vývoje proto mají svůj nepopiratelný význam. Může být nástrojem při hledání vlastní identity, nalezení svého místa mezi vrstevníky a ve společnosti, rovněž pro některé také formou copingové strategie, a také způsobem, jakým se dospívající vyrovnává se stresem.

Významnými motivačními činiteli pro dítě nižšího věku jsou jeho postoje, zejména postoje k autoritám a k morálním hodnotám. Postoj k rodičům a jiným autoritám je u různých dětí různý. Kořeny je třeba hledat zejména v postojích rodičů k dětem a v disciplíně, kterou dospělí vůči dětem uplatňují. Z toho se vyvozuje, že morálka je na počátku určena identifikací s rodiči, později i identifikací s jinými (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 271).

“Důležitým faktorem působícím na utváření motivů a jejich významnost jsou skupiny vrstevníků. Dítě získává po vstupu do školy postupně schopnost identifikovat se se skupinou, podrobovat se jejím pravidlům, být senzitivní vůči členům skupiny. Projevuje silnou potřebu být přijímáno druhými, patřit k nim. Dítě s dobrou reputací mezi druhými je spokojené, aktivní, zvědavé, přátelské. Nepopulární děti se obvykle málo zajímají o okolí, méně se váží na druhé děti, jsou nespolečenské, hlučné, rebelantské. Někdy nadměrně vyvolávají pozornost, bývají i úzkostné. Kromě potřeby být přijat skupinou se výrazně uplatňuje i potřeba prestiže, statutu ve skupině. Přijetí nebo odmítnutí skupinou je pro dítě tohoto věku významné a silně je motivačně ovlivňuje” (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 271).

“V dospívání se dále rozvíjí sebeuvědomění, prohlubuje se obraz o sobě samém. Dospívající mnohem více než dítě pociťuje nutnost sám sebe z nejrůznějších hledisek hodnotit. Jeho úspěchy závisí na tom, jak reálně poznává své schopnosti a vlastnosti a jak se dovede celkově svému prostředí přizpůsobovat. Jeho já se postupně stává ústředním motivačním činitelem. V závislosti na posílené úloze já se projevují motivující tendence, jako je soutěživost a snaha dosáhnout úspěchu, touha být silný a velký, touha po individuální svobodě a osobním vyjádření, potřeba informovanosti o vlastním postupu, o změnách, touha po radosti a senzualistické příjemnosti, výrazná cílovost a zaměřenost do budoucna. Jiné motivy vyplývají z dosažení sexuální zralosti, z touhy po dospělosti, ze snahy získat nové a zralejší vztahy k příslušníkům obojího pohlaví, z dosažení emoční nezávislosti a dospělých, ze snahy získat předpoklady pro ekonomickou nezávislost, z potřeby dosáhnout sociálně odpovědného chování a vytvořit si systém hodnot a životní filozofie” (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 274).

Značnou motivační účinnost mají city dospívajícího. Kolísají od optimismu a entuziasmu až k odmítání a k pesimistické depresi. Nevyjadřují se již tak bezprostředně jako u dítěte. Bývají velmi aktuální. Obvykle převažují city, které se váží na bezprostředně přítomný objekt. Dospívajícímu záleží na interpersonálních stycích s vrstevníky. Přitom se přesvědčuje, že přijetí nebo odmítnutí druhými je dáno i jeho citovým projevem. Tím se učí své city ovládat, bezprostředně je neprojevoval, ale přesto se jedná mnohdy pod jejich vlivem (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 273).

Klíčem k rozřešení toho, jak a proč se tvoří ten či jiný motivační profil dospívajícího, je

jeho individuální systém snah a potřeb, který se vytváří v celkové sociální situaci. V procesu ontogeneze se získávají nové potřeby, mění se jejich síla, kvalita i rozsah. Vznik nových potřeb může být přímo spjat s nutností vyrovnat se s požadavky okolního světa. Jiným mechanismem rozvoje potřeb je spojení s cíli a úkoly, které si dospívající před sebe staví.

“Dospívající jsou velmi citliví na to, že se nemohou plně sami řídit a zařizovat si své záležitosti. Jinou jejich potřebou je snaha po konformitě se skupinou, k níž patří. Projevuje se to stejným oblékáním, účesy, slovníkem apod. Dospívající se velmi často soustředí na svůj zjev. Vnímání toho, jak vypadají, je silným motivačním činitelem. Za typické potřeby období dospívání se považuje i potřeba dojmů a zkušeností, potřeba být uznáván, potřeba citové odezvy, potřeba mít partnera a svěřovat se mu, potřeba romantiky a potřeba sexuální. Faktorovou analýzou byly stanoveny tyto základní potřeby dospívajících: 1. uznání a přijetí, 2. heterosexuální afekce a pozornost, 3. nezávislost a dominance se vztahem k dospělým, 4. konformita vůči očekávání dospělých, 5. úspěch ve škole” (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 277).

Mladí lidé odmítají přejímat hodnoty, které jim předkládají dospělí, usilují o svůj vlastní svět a o nezávislé postavení v něm. Je tu otázka přizpůsobení, což je jeden z hlavních motivů neadaptovaného chování a snaha mladých lidí po samostatnosti a nezávislosti. Z odporu proti přizpůsobení si dospívající vybírají opačné hodnoty, aniž by si uvědomovali, že jejich volba není svobodná. Neuvědomují si, že tato volba je závislá na daných situacích a vlivech (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 278).

Motivy rizikového chování

“Dospívající má tytéž potřeby jako dospělý, ale některé z nich jsou zdůrazněny. Je to např. potřeba určitého statusu – dospívající si přeje být důležitý, mít postavení ve své skupině, být uznáván pro své přednosti. Ukazatelem pro většinu dospívajících je to, jak jsou hodnoceni svými vrstevníky” (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 277).

Současní odborníci a výzkumníci vidí v rizikovém chování jakousi patologii, která souvisí se špatným zdravím, nízkým sebehodnocením, depresí, popřípadě s potřebou prezentace nebezpečí před ostatními. Oproti tomu v posledních letech přibývá výzkumů, které dokazují, že rizikové chování má nezpochybnitelnou pozitivní funkci v přechodu z dětství do

dospělosti. Jiné teorie problémového chování vychází z předpokladu, že rizikové aktivity jsou součástí normálního vývoje v adolescenci a hrají nezaměnitelnou roli v procesu dospívání.

Ne zřídka dospělí pijí alkohol, kouří a páchají drobnou trestnou činností. Není proto nijak překvapující, že se stejně chovají i dospívající. Pokud mladí přijmou postoje a chování, které jsou typické pro dospělé, jedná se o normální dospívání.

Dospívající se ve většině případů v období adolescence zapojí nejméně do jedné z hlavních forem rizikového chování. V dospělosti však většina těchto projevů spontánně odezní. Zhruba u jedné čtvrtiny dospělých, kteří se účastnili v období adolescence rizikových aktivit, můžeme přesto pozorovat v pozdějších letech specifické projevy rizikového chování.

Rizikové chování, jako kouření, pití alkoholu, časný sexuální styk či riskantní řízení vozidel je vnímáno spíše jako cosi smysluplného, cíleně orientovaného a funkčního.

Podpora ze strany vrstevníků je v adolescenci jedna z nejdůležitějších. Jedinci projevují snahu dokázat své kvality a schopnosti za účelem akceptace ze strany svých vrstevníků nebo udržení své sociální pozice nebo zisku. Chtějí ohromit či zapůsobit. Sociální tlak je podle mně jednou z nejčastějších příčin experimentování s návykovými látkami. Mnoho projevů rizikového chování vyžaduje ze své podstaty přítomnost vrstevníků.

Neopomenutelným motivem závadového chování je beze sporu chování založené na hledání vzrušení. Toto zároveň pro jedince prověřuje jeho limity a hledání nové příležitosti k uspokojení touhy po vzrušujících zážitcích. Přesto, že to mnohdy může být nebezpečné, je přijímání nových výzev nezbytným předpokladem budoucího vývoje.

Mladé lidi k rizikovému chování určitě vede nedostatek zajímavých podnětů v jejich okolí, hledání vzrušení. Motiv, vedoucí adolescenty k rizikovému chování, však musí být nahlížen z širší perspektivy. Na rozhodnutí účastnit se rizikových aktivit, může mít totiž podíl více hromadících se vlivů.

Závěrem kapitoly bych si položil otázku, zda lze jednoznačně určit, co dospívající vede k účasti na rizikových aktivitách? Různé chování má různé motivy. V mnoha případech zjevně iracionální chování je jedincem považováno za racionální, pokud odpovídá stanovisku tvůrce mínění ve skupině adolescentů. Podoba a frekvence zapojení do rizikového chování je závislostí na příčině, která adolescenty k tomuto jednání vede.

1.3. Adolescenti v současné společnosti

Mládež je v každodenním životě konfrontována s řadou problémů a starostí. Týkají se školy, vztahů s vrstevníky, rodinného života, obtíží související s trávením volného času a starostí, které zažívá dospívající sám se sebou. Nejedná se o mimořádné události, ale o starosti a obtíže chronické. Většina je považuje za normální a běžné, přesto však významně ovlivňují osobní pohodu a zdraví.

“V jedné podobě se považuje adolescence za nemoc. Různí odborníci popisují adolescenci jako rizikové období. Mladí jsou přecitlivělí, kdeco je vyvádí z míry, dívky trpí anorexií a bulimií, chlapci mají poruchy chování, které maskují depresi, obojí berou drogy a jinak se poškozují. Rodiče jsou stále ve střehu: mají pocit, že musí kolem svých potomků chodit opatrně nebo se jim sesypou. Puberty se rodiče předem děsí: u sedmiletého kluka, který neposlechl, se rodiče lekali, že na něj jde puberta. Rodiče čtou psychologické knížky, mají pocit, že dělají všechno špatně a chodí s dospívajícími dětmi k rodinným terapeutům“ (<http://www.rodinnaterapie.cz/index.php?page=adolescence>).

Běžné problémy je třeba odlišit od neočekávaných těžkých životních situací obvykle vyvolávajících silný psychický stres a v důsledku toho i odpovídajících reakci, např. depresi. Podstata vlivu běžných zátěží je, že působí často dlouhodobě. Jejich chronický charakter pak vede k tomu, že se méně často pro člověka stávají výzvou pro aktivní mobilizaci sil, jako tomu je v případě nečekané zátěžové události. Otázkou přitom je, co mladí sami vnímají a pociťují jako problémy.

Kromě toho, že se sociálně patologické chování stalo v posledním desetiletí mnohem viditelnějšími než v období komunistického režimu, bylo možné zaznamenat od počátku devadesátých let skutečný nárůst problémového a rizikového chování adolescentů. V širších souvislostech přispěla k této změně nižší státní a institucionální kontrola nad chováním občanů, a tedy i mládeže, jakož i větší benevolence, tolerantnost a respekt k specifické „subkultuře teenagerů“. Mezi další, specifičtější příčiny lze např. zařadit větší důraz na výkonovou orientaci, zvýšenou preferenci materiálních hodnot u některých skupin obyvatelstva, větší tlak na vlastní rozhodování, názorovou pluralitu a osobní svobodu. Ta je sice vnímána jako pozitivní hodnota, v kontrastu s dlouhodobou totalitní zkušeností ovšem často vedla k zvýšené úzkosti z neznámého světa a z nejasných možností. Obtížně se zatím posuzuje viditelnější vliv sociální nerovnosti na rizikové chování adolescentů. Dále je třeba

vzít v úvahu, že některé projevy problémového chování, které jsou nyní zjevné, byly v minulosti latentní nebo pečlivě skrývané (projevení rasových a nacionalistických postojů, problém drog) (<http://www.rodinnaterapie.cz/index.php?page=adolescence>).

Dříve bylo největší obavou rodičů, aby jejich dítě nezačalo kouřit nebo pít alkohol, v současnosti se musí postarat, aby se dítě nedostalo ke zneužívání drog nebo zařazení do různých gangů. Sociálně patologické fenomény dneška, například násilí na ulicích, rozšíření drog, komerční zneužívání dětí, růst majetkové kriminality, neohraničená brutalita v médiích, však kladou na bedra rodičů mnohem vyšší nároky. Někdy přes veškerou snahu nelze sociálně patologické jevy u dětí a mládeže zvládnout v domácím prostředí. V případě, že se situace stává jak pro rodinu, tak pro samotné dítě neúnosnou, životu nebezpečnou, obracejí se na státní a nestátní instituce.

2. Sociálně patologické chování

V současnosti velmi často opakovaný odborný výraz „patologické chování“ se používá jak v souvislosti s problémy spojenými s nevhodným působením rodiny, tak s nevhodným chováním v dětském věku a v dospívání. Základním znakem sociálně patologického chování je zcela zřetelná odchylka od sociálního standardu ve společnosti. Z tohoto důvodu se stále hovoří o sociálních deviacích. “Pojem sociální deviace označuje každé sociální chování, které nějak porušuje sociální normu a je z tohoto důvodu určitou částí společnosti odmítáno. Deviace se zákonitě mění v závislosti na kulturním prostředí, na sociálním prostoru a čase” (MÜHLPACHR, P. Sociální patologie. Brno: MU Pedagogická fakulta, 2001, s. 13).

Za nejzávažnější sociálně patologické chování, resp. jevy, jsou považovány kriminalita (násilná trestná činnost, škody na majetku, krádeže, apod.), zneužívání drog, xenofobie a rasismus, záškoláctví, gambling, sprejerství, zneužívání dětí, prostituce domácí násilí a stalking, agresivita a především na školách rozšířená šikana. Jev ovlivňující úroveň a jednání mládeže je především rozšiřující se užívání drog, a to mezi stále mladší a nejmajetnější skupiny mládeže, není ojedinělé zapojení části mladých lidí do placených sexuálních služeb, zvyšující se výskyt promiskuitního chování a existence četných extrémistických skupin, především těch, které se projevují navenek agresivně.

Sociální patologie je pojem souhrnný pro nezdravé či nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, tedy pro společnost nebezpečné formy deviantního chování. Taktéž se zabývá studiem příčin vzniku a existence těchto jevů. Pojem byl zaveden H. Spencerem, který hledal analogii mezi nemocí organismu a poruchami chodu společnosti. Později pojem sociální patologie byl nahrazován pojmy sociální dezorganizace a sociální deviace.

“Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, legislativy a etických hodnot, chování a jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím” (TELCOVÁ, J. a kol., Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe. BRNO: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r.s., 2003, s. 4).

2.1 Faktory ovlivňující sociálně patologické chování

Úvod kapitoly bych začal vysvětlením procesu socializace, což je proces, jímž se individuum začleňuje do nějaké skupiny. Socializaci a vývoj osobnosti nelze od sebe oddělovat, oba pojmy vyjadřují různé aspekty téže skutečnosti. "Socializace zdůrazňuje pochody učení probíhající při přizpůsobování se jedince sociálním požadavkům, zatímco o osobnosti se hovoří v souvislosti s konečnými výsledky tohoto procesu. Hlavními činiteli v socializačním procesu jsou jiní lidé, zejména lidé pro nás významní. Socializaci nelze omezovat jen na dětství, týká se i dospělých; chápe se jako interakční proces, jímž se chování člověka utváří tak, aby odpovídalo očekávání členů skupiny, k nimž jedinec náleží. Protože nelze souhlasit s teorií motivace zakládající se na biologických činitelích jako výhradních motivačních silách a je třeba předpokládat jak modifikaci, tak vytváření motivů, má socializace podle mého názoru rozhodující význam ve formování motivační základny dítěte" (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 263).

"Pojem socializace je potřeba odlišit od pojmu vývoj, který je širší. Vývoj je pohyb, proces změny, v němž vzniká nové a zaniká staré. Aktivita člověka a tím jeho vývoj podléhá nekonečně velkému množství podmínek, které je možno zhruba rozlišit na vnější a vnitřní faktory. Dialektický vzájemný vztah mezi vnitřními a vnějšími podmínkami systému aktivity tvoří dynamickou oblast procesu ontogeneze, kde vnitřní se stává vnějším a vnější vnitřním" (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 264).

Základem vnitřních podmínek vývoje motivace je vybavenost dítěte jako organismu včetně vybavení dispozičního. Dispozice jsou multipotentní a vztahují se k vnějším podmínkám, které tvoří prostředí. Základem utváření osobnosti je zákon interiorizace lidských bytostných sil, ztělesněných ve společenském okolí člověka (HOMOLA, M. Motivace lidského chování. Praha, 1977, s. 264).

Vnější faktory

Mezi vnější moderátory disociálního chování řadíme vztahy v rámci rodiny, vliv vrstevnické skupiny, školní prostředí a samozřejmě nelze opominout ani vliv sociokulturního

prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá.

Rodina

Rodina je považována tradičně za hlavního činitele, který svým selháváním dětem umožňuje negativní chování. Pokud je splněna funkce rodiny, působí na dítě spíše protektivně, naproti tomu dysfunkční rodina narušuje vždy zdravý vývoj a přizpůsobení dítěte.

Na rodinné prostředí má výrazný vliv výchovný styl rodičů vůči dětem a vztahy, které mají děti ke členům rodiny. Je prokázáno, že pro dívky jsou důležití rodiče, kamarádi a babičky, pro chlapce nejvíce sourozenci. V důležitých situacích se pak chlapci stejně jako dívky obrazejí nejvíce na rodiče a dále přátele. Je však až čtvrtina adolescentů, kteří se nemají na koho obrátit při potížích se vztahy a s psychologickými problémy. "Významný vztah byl zjištěn mezi sociální oporou a duševní pohodou a zdravotním stavem dospívajících" (BLATNÝ, M. Problematika rizikového chování vývoje dětí a dospívajících: hlavní témata a implikace pro další výzkum. Československá psychologie, 2005, s. 123).

„Pokud rodič nedokáže (a to opakovaně) přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm vytváří představu, kterou pak může zobecnit i na jiné lidi. Dítě si nevytvoří základní důvěru k dospělému“ (MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 42).

Jedním z významných faktorů, na který lze brát zřetel v úvahách o rodině, je společenské postavení rodiny. Nejvyšší míra kriminálního chování dětí a mládeže se často objevuje v nejnižších vrstvách společnosti, vrstvách lidí bez kvalifikace popř. s nejnižší kvalifikací tedy vrstvách s největší chudobou a nejvyšší nezaměstnaností. I v dobře situovaných rodinách se mohou vyskytnout případy vysloveného nezájmu, nepřátelství rodičů vůči dítěti. Tyto bývají považovány za faktory působící a míru zvyšující antisociální chování. Specifikem těchto rodin je nepříznivé rodičovské postoje vůči dítěti, které jsou zde maskovány a jsou tak hůře ovlivnitelné ze strany kohokoliv, kdo by se ve prospěch dítěte chtěl jakkoli angažovat. Příslušnost rodiny ke společenské vrstvě je znak související s osobnostními kompetencemi rodičů a způsobem jejich chování v rodině i mimo ni (MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 89).

Kvalita vazby mezi dítětem a ostatními členy rodiny je dalším činitelem rodinného prostředí. Na počátku lidského života se tyto vazby formují. Vznikem kvalitní vazby s matkou

je budoucí vývoj ohrožen méně rizikovými faktory. Proti tomuto lze diferencovat několik typů vazby nejisté: vyhýbavá vazba, která se projevuje slabým úsilím o kontakt nebo tendencí se vyhýbat kontaktu s matkou. Tyto děti jsou lhostejné k separaci od matky, jelikož nemají vytvořen dostatečně spolehlivý a jistý vztah. Úzkostnou vazbu charakterizuje nadměrné lpění na matce a nepřiměřeně silnou úzkostnost při náznaku separace. Vztah je sice vytvořen, ale dítěti neposkytuje jistotu a bezpečí, kterou by vyžadovalo. Dezorganizovaná vazba se projevuje kombinací potřeby k těsnému kontaktu a lpění na matce a negativních projevů chování k matce. Toto se jeví jako reakce nedostatečného projevu lásky ze strany matky, ani zde však neposkytuje matka dítěti pocit bezpečí a jistoty.

V rodinách s tímto problémem se často objevuje napětí mezi otcovským a mateřským postojem k dítěti. V těchto rodinách se objevuje i menší zájem o vytvoření zábrán k antisociálnímu chování, které se projevuje nekonzistentním výchovným stylem. Tento je typický v jednom případě tvrdým trestáním za přestupek a v druhém netrestáním za tentýž přestupek vůbec.

Příliš tvrdá disciplína z opačné strany, zahrnující agresivní chování rodiče k dítěti, může stejně tak být, díky převzetí agresivního modelu chování dítětem, značně nebezpečná.

Dalším parametrem, který má prokazatelnou souvislost s antisociálním chováním dítěte, je dohled. Míří se tím míra rodičovské informovanosti o tom, co dítě ve volném čase dělá, s jakými kamarády se stýká a kde, kdy se vrací domů a v jakém stavu. Čím hůře rodiče sledují své dítě, tím větší je pravděpodobnost, že se dítě dopustí rizikové aktivity, že se jí dopustí v časném věku, že ji může opakovat a že se bude jednat o závažnější skutky.

Dalším velmi častým rizikovým faktorem v rodině je samotné delikventní či kriminální jednání rodiče nebo dokonce obou rodičů.

„Rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má podobné projevy „sociální nepřizpůsobivosti“, také zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání přestupovat meze zákona“ (MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha : Portál, 2003. s. 45).

Vliv rodičů na chování dítěte se dá nejlépe shrnout v teorii způsobu výchovy. Ten totiž zahrnuje vzájemné emoční vztahy rodičů a dětí, způsob vzájemné komunikace, emoční klima v rodině, míru kladených požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly plnění, volbu odměňování a trestání apod. Čáp a spol. (1996) formuloval model devíti polí, který se zakládá

na kombinaci typů výchovného řízení, resp. silné, střední, slabé, rozporné, dále v kombinaci typů a forem emočního vztahu, resp. záporný, záporně-kladný, kladný, extrémně kladný:

- 1. Záporný emoční vztah:** v kombinaci se **silným typem** řízení se projevuje autokratičností, afekty hněvu ve vztahu k dítěti, vyhrožováním, přísnými tresty, agresivitou a v krajních případech až týráním dítěte. Rodiče kladou maximalistické požadavky, projevují nedůvěru k dítěti, schopnostem nebo i charakteru dítěte. Odrazují dítě od vyššího vzdělání i v rozporu s objektivními schopnostmi dítěte. Mohou se vyskytnout rodiče, kteří se vlastnímu dítěti posmívají.
- 2. Záporný emoční vztah:** v kombinaci se **slabým typem** řízení se neprojevuje aktivní hostilitou, ale spíše lhostejností k dítěti, rodiče se o něj nezajímají, nesnaží se mu nějak pomoci, může dojít až k zanedbávání dítěte. Často chybí požadavky na dítě, nedůvěřuje se jeho schopnostem, dospělému nezáleží na jeho úspěchu.
- 3. Záporný emoční vztah:** v kombinaci s **rozporným typem** výchovného řízení je charakteristický nejvyšším výskytem nesvědomitosti mladistvých a labilnosti jejich osobnosti. Zahrnuje se zde i typ výchovy, kdy si rodiče navzájem protiřečí, apod. Tato výchova nezorganizuje prožívání a chování dítěte, dítě není dostatečně milováno, neví, co přijde po určitém chování – zda odměna, trest či lhostejnost. K rozpornému řízení dochází snadno také tehdy, pokud je dítě problémové a rodič zvýšeně labilní. Děti se pokoušejí zmírnit zátěž, kterou na ně tento způsob výchovy klade, vstupem do koalice s rodičem, který projevuje slabé řízení, další se co nejvíce vzdalují od rodiny např. k vrstevníkům, do party, zájmové činnosti nebo spíše jen zábavy, k příbuzným apod., mladiství se snaží co nejvíce osamostatnit.
- 4. Kladný až extrémně kladný emoční vztah:** v kombinaci se **silným typem** řízení charakterizují rodiče jako přísné a důsledné, přesto laskavé. Požadavky a zákazy bývají vyšší než u dětí z jiných rodin, ale protože vztah k rodičům je velmi příznivý, dítě je akceptuje.
- 5. Kladný až extrémně kladný emoční vztah:** se **středním typem** výchovného řízení jsou vztahy přátelské, partnerské, jejich rodina je demokratická. Společné činnosti s rodiči se realizují v dobrém klimatu. Neužívá se přísných trestů, dítě nebo mladistvý přijímá požadavky, povinnosti jako přirozené, samozřejmé, co respektuje.
- 6. Kladný až extrémně kladný emoční vztah:** se **slabým typem** řízení, kde se objevuje porozumění mezi rodiči a dětmi, vyznačující se kamarádkým vztahem. Nízké

požadavky a nedostatečná kontrola jejich plnění mohou vést k slabšímu rozvoji svědomitosti. Tento typ výchovy se vyskytuje v rodinách s bohémským stylem života nebo rodinách s dlouhodobě nemocným či postiženým dítětem.

7. **Kladný emoční vztah: s rozporným typem** řízení je podobný jako v předchozím případě. Někteří mladiství mluví spíše o laskavé přísnosti nebo až volnosti. Vývoj dětí je výrazně příznivější než v třetím poli, ale ne však tak příznivý, jako v poli pátém.
8. **Extrémně kladný emoční vztah: se slabým typem** řízením, který se vyznačuje kamarádkým vztahem s rodiči. Dospívající plní povinnosti ve škole i doma jako samozřejmost, bez připomínání a kontroly.
9. **Jeden z rodičů je percipován jako extrémně kladný, druhý jako záporný:** kombinují se znaky výchovy a osobnosti dítěte odpovídající zápornému i kladnému emočnímu vztahu

(ČÁP, J., BOSCHEK, P. Faktory osobnosti adolescentů ve vztahu ke způsobu výchovy v rodině. *Československá psychologie*, 1996, s. 114).

Funkce rodiny uplatňují v nepřímých vlivech zmírňujících náchyllost k antisociálnímu chování. Rodičovská podpora pomáhá mládeži uvědomit si, že obtížím a rozdílům lze čelit a řešit je dialogem. Dialog právě s dospělými podporuje soulad se společenskými hodnotami, toleranci, respekt a empatii k druhým.

Vrstevníci

Vrstevníci poskytují jedinci důležitý kontext, ve kterém probíhá mnoho významných procesů vývoje u dospívajícího. Oproti dřívějším však současné teorie popisují jedince v poměrně aktivnější úloze, protože si vrstevnické prostředí vybírá a ovlivňuje ho v oboustranném procesu interakce. Odolat tlaku vrstevníků je někdy obtížnější, než se v mnoha případech zdá, protože každý dospívající touží někam patřit. Tato touha je nejsilnější u dětí vyrůstajících v neúplných rodinách, avšak platí to i u dětí s dobrým rodinným zázemím, které potřebují sami sebe definovat jinak než prostřednictvím svých rodičů. Tato je součástí hledání identity nezávislosti a vlastního místa a postavení ve světě.

„Mnohé závisí na tom, jakou referenční skupinu si adolescent zvolí. Někteří se chtějí identifikovat s vynikajícími studenty, tzv. „mozky“, někteří chtějí být chápáni jako umělci

nebo atleti,...jiní se stávají závislí na delikventech“ (KOŤA, J. Socializace. In JEDLIČKA, R. a kol. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha, 2004. s. 45).

Antisociální chování se odehrává nejčastěji ve skupině, vzpomíná a mluví se o něm s ostatními členy skupiny. V případě, že je vztah rodiny a přátel nekompatibilní, riziko antisociálního chování se zvyšuje stejně jako v případě, že adolescenti mají nízkou seberegulační účinnost a jejich přátelé nabízejí slabé modely a vzory pro zapojení do běžných činností. V tomto případě se jeví antisociální chování jako lákavé a takto dochází k diferenciaci mezi vrstevníky.

Škola

Škola je první sociální institucí, se kterou se dospívající setkávají. Poskytuje ochranné faktory proti antisociálnímu chování, rovněž i prostor pro některé typy tohoto chování. Chlapci navštěvující učňovské a průmyslové školy, se oproti studentům humanitních typů škol chovají agresivněji. Porušování pravidel, lhaní, krádeže a vandalství se proti tomu vyskytují stejně na všech školách. U dívek žádné významné rozdíly nejsou.

Delší studijní programy humanitních škol omezují samostatnost adolescentů, avšak tito studenti mají možnost uvažovat o myšlenkách blíže spjatých s vytvářením osobní identity a způsobech, jak vycházet s jinými. Toto slouží jako ochranný faktor proti agresivnímu chování a dalšímu antisociálnímu chování. Naopak studenti nejvíce nespokojeni se školou, kterou vidí jako nedůležitou pro svůj život, stejně jako ti co zažívají neúspěchy, ti co mají největší pochybnosti o svých duševních schopnostech a ti co nejsou schopni vytvořit hodnotné vztahy s dospělými, cítí potřebu sebepotvrzení v jiném kontextu než školním, což vede ještě blíže k antisociálnímu chování.

Osoba učitele žákům ukazuje, že mimo dobré vztahy s vrstevníky jsou i důležité vztahy s učitelskými autoritami, jako představiteli širšího sociálního okolí. Dobré vztahy s nimi umožňují adolescentům přijmout pravidla dané instituce místo toho, aby je negovali. Segregace málo nadaných a rizikovějších dětí může vést k dělení tříd a vzniku a skupin stávajících se stávají zárodky antisociálních part. Je několik projevů takového chování učitele. Od jasně viditelných jako jsou známky, poznámky, hodnocení dítěte při kontaktu s rodiči, oznámení učiněná na policii a úřadech, až po méně viditelné, jako jsou poznámky utroušené během vyučování, přehlížení iniciativy dítěte, přemrštěné reakce na prohřešky proti kázní apod.

Dalším negativním vlivem na vývoj dítěte může mít i neschopnost učitele zvládat neklid, nekázeň a nezájem dětí takovým způsobem, který by nepoškozoval dobrý vztah k učiteli a sebehodnocení dítěte.

Pokud asociální chování jednoho či více žáků směřuje ke kriminalitě, ovlivňuje to také reakci školy na tento jev. Přehlížení zjevných přestupků, nejasná pravidla žádoucího chování, nekonzistentní uplatňování disciplíny, deptání žáků v procesu trestání, nedání možnosti odčinit přestupek, neobjektivní rozhodování učitelů a ředitele, jsou postoje podkopávající představu žáků o tom, že jejich chování má jasné hranice, a že udržování těchto hranic se řídí spravedlivými pravidly.

Škola často není institucí, se kterou by se mohl student identifikovat. Toto se projevuje především kritikou, může mít charakter povrchní adaptace, lhostejnosti nebo dokonce odporu. Učni bývají se svou rolí identifikováni méně než studenti (MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, s. 112-132).

Pohlaví

Statistiky dokazují, že muži se dopouštějí trestných činů častěji než ženy a to ve všech společnostech, dobách, nezávisle na příslušnosti k etnické skupině, i nezávisle na druhu trestné činnosti. Rozdíl v mírách mužské a ženské kriminality je jednoznačně připisován vrozeně vyšší agresivitě mužů ovlivňované mužským pohlavním hormonem testosteronem působícího na fungování mozku a na utváření těla. Statistiky udávající výskyt kriminality mužů podle jejich věku kopírují křivky charakterizující sexuální aktivitu. Bez vlivu na vyšší kriminalitu mužů není ani odlišný způsob výchovy dívek a chlapců, protože dívky jsou ve všech společnostech pod větší kontrolou především ze strany rodičů, učitelů i dalších dospělých oproti chlapcům. Mají proto více příležitostí si vštípit zábrany proti společenskému chování. U dívek vazby na partu nemají takový význam jako pro chlapce. Oproti tomu vazby na rodinu jsou u nich nesporně pevnější. Tyto odlišnosti způsobu socializace jsou determinovány kulturou a společností, příslušnost k pohlaví je pouze spouštěčem příslušných sociálních vlivů.

Volný čas

Volný čas tvoří podstatnou část z celého dne adolescenta, jehož povinnosti jsou zatím kladeny na požadavky školy, pomoc s domácími pracemi. Proto způsob vyplnění této doby hraje důležitou roli při formování osobnosti jedince.

Činnosti, provozující adolescenti mimo prostředí rodiny a školy, jsou přirozeně motivující, vnímané jako výzva a poskytují příležitosti si vlastní vývoj plánovat. Na druhou stranu ne v každém prostředí, ve kterém adolescenti tráví svůj čas, je možnost získat si produktivní zkušenosti, které by jim pomohly rozvíjet zralou identitu.

Mezi způsoby trávení volného času patří bezesporu přítomnost v neformální vrstevnické skupině. Tyto skupiny odrážejí přirozenou potřebu mladých navazovat mezilidské vztahy. Zahrnují nejprve nejbližší vrstevníky, později se dosah jejich působení zvětšuje a skupiny se mohou formalizovat. Z hlediska výskytu projevů antisociálního chování jsou prvotní neformální skupiny nejrizikovější. Naopak skupiny, organizované do pevnějších struktur, mohou působit velmi protektivně. Charakteristickým znakem formálních skupin je přítomnost výchovného a pedagogického elementu, který aby byl úspěšný, musí být vhodně, nenásilně prezentován.

Čas strávený mimo rodinu a školu dozajista poskytuje více příležitostí pro antisociální chování, zatímco rodinné a školní prostředí má ochrannou roli. Toto rozdělení je patrné pro porušování norem a prohřeškům proti cizímu majetku, zatímco na agresi nemá čas strávený s přáteli vliv a čas strávený s rodinou je významný především pro dívky a nejmladší adolescenty.

V případě, že prostředí jako rodina a škola, kde adolescenti tráví svůj čas, neumožňuje aktivní, smysluplné a konstruktivní činnosti, dostávají se dospívající do rolí pasivních příjemců.

Častá nepřítomnost dialogu v prostředí školy a rodiny také znemožňuje výměnu názorů a prožívání empatie. Toto potvrzuje fakt, že adolescenti v těchto prostředích žijí pouze přítomností a pro řešení konfliktních situací mnohdy používají infantilní nebo násilné prostředky.

Na případy krádeží a vandalismu, lhaní a neposlušnosti hraje hlavní roli především nuda, neschopnost plánovat si vlastní čas. Toto vše vede k únikům k rizikovému chování, které nabízí silné zážitky.

Kontakt s dospělými mohou podpořit vědomí zodpovědnosti, přisvojování si více tvořivých činností a sebestotvrzení pomocí a méně egocentrických a destruktivních prostředků.

Jako nejvhodnější prostředek využívání času bývají doporučovány sportovní a jiné kolektivní aktivity, pokud jsou podepřeny vhodným a výchovným vedením, mohou naopak rizikové chování vyvolávat a podporovat.

Média

Médiem, ovlivňující nejvíce mládež, je bezesporu televize. Děti a mládež patří k velmi významné divácké skupině a cílové skupině médií. Je prokázáno, že média mohou mít i kladný vliv na děti, v případě, že děti získávají vědomosti o světě. U hodně vybraného televizního pořadu mohou i relaxovat a odbourávat si stresy. Dokazuje to např. britský pořad Teletubis, který byl vytvořen podle podkladů a pokynů psychologů a pedagogů pro nejmenší diváky. Je zde viditelné mazlení dětských postaviček, což má pozitivní vliv na děti.

Sledování televize ovšem jedince vystavuje několika prokázaným negativním vlivům, které způsobují především zdravotní rizika jako zátěž na oči, špatné držení těla. Mezi psychologická a výchovná rizika patří smířování se s násilím, zobrazováním otevřené sexuality a dalšími nenormálními jevy.

Vnitřní faktory

Obecně mezi ně lze řadit vrozené dispozice, temperament (emoční labilitu a stabilitu), osobnostní vlastnosti, celkově převažující emoční ladění a sklon adolescenta i extroverzi či introverzi. „Mezi vnitřní příčiny problémového chování bychom měli určitě zařadit i úroveň volných vlastností odolnost v zátěžové situaci i to, jak dítě a dospívající vnímá sám sebe, své schopnosti, nakolik oplývá sebedůvěrou, do jaké míry a v čem chce být úspěšný, jakou má tendenci k neurotickým projevům, je-li náchylný k onemocnění, jaké je aktuální stav jeho organismu“ (LAZAROVÁ, B. První pomoc při řešení výchovných problémů. Praha: Agentura STROM.1998, s. 6).

Uvedení vnitřních příčin problematického chování:

- První příčinou jsou nervová a psychická onemocnění, kdy u tohoto onemocnění je porucha chování průvodním jevem.
- Druhou příčinou je snížená inteligence, kdy dítě nedokáže domyslet důsledky, jsou sugestivní (snadno zneužitelné).
- Třetí příčinou jsou vrozené dispozice, kdy je dítě stejné jako někdo jiný z rodiny.
- Čtvrtou příčinou jsou epileptici, kteří jsou agresivní, když mají nepoznané a neléčené vady-nedoslýchavost, špatný zrak, poruchy hybnosti, poruchy v citové oblasti (vrozená anomálie).
- Pátou příčinou je citová deprivace, kdy se děti dopouštějí agresivního chování.

“Poruchy chování jsou charakterizovány opakujícím se a trvalým obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého chování. Je-li takové chování u daného jedince extrémní, mělo by porušovat sociální očekávání přiměřené věku a proto být závažnější než obyčejná dětská nezbednost nebo rebelantství v adolescenci. Ojedinelé disociální nebo kriminální činy nejsou sami o sobě důvodem pro tuto diagnózu, která vyžaduje, aby charakter takového chování byl trvalý“ (Mezinárodní klasifikace nemocí. 10. revize, 1992, s. 234).

Poruchy chování rozlišuje podle stupně závažnosti na dvě formy:

- *lehčí formu*, kdy nedochází k aktivnímu disociálnímu chování, jedinec není iniciátorem, motivem je potřeba sebeuplatnění a být akceptován vrstevníky. Často mají z této činnosti pocity úzkosti, viny,
- *formu vlastního disociálního chování*, kdy projevy chování nabírají na intenzitě, jsou více patologické a zaměřené vůči sociálnímu prostředí. Jedinec je již sám iniciátorem.

Někteří specialisté rozdělují poruchy chování v dětském věku podle jejich příčiny na poruchy související s hyperaktivitou a neschopností soustředit se, rovněž s asociálním chováním a užíváním návykových látek. Děti vykazující poruchy spojené s hyperaktivitou a neschopností soustředit se mají příznaky nesoustředěnosti, hyperaktivity a impulzivity. Projevují se tak, že dítě často vypadá jako by vůbec neposlouchalo, nevydrží se koncentrovat na právě vykonávanou činnost, jsou velmi roztěkané a dělají mnoho chyb z nepozornosti. Hyperaktivita u dítěte znamená, že toto je plně nevyčerpatelné energie, nedokáže v klidu

posedět, ošívá se a mluví překotně a hlasitě. Tyto děti jednají a mluví bez přemýšlení, nepoznají, kdy se mohou zapojit do rozhovoru, vnucují se ostatním a skáčí do řeči. U dětí vykazujících asociální chování a neposlušnost je možno pozorovat asociální chování jako agresí a násilným jednáním vůči lidem, zvířatům, i vůči věcem. Mohou se dopouštět krádeží, podvádět, porušovat pravidla.

Do podskupiny asociálního chování se řadí i tzv. porucha opozičního vzdoru. Děti takto jednající jsou nápadní svou vzdorovitostí, odmítavostí, neposlušností a nepřátelskostí vůči nadřízeným osobám. Ztrácí často trpělivost a rozčilují se, odmítají plnit to, co se po nich chce nebo jednají zcela opačně, jsou vztahovačné, viní ze svého chování ostatní, mohou být zlomyslné a mstivé.

Odborníci zkoumáním vyšších kognitivních funkcí přišli na skutečnost, že delikventi mají poznávací schémata omezená a v důsledku toho nejsou schopni chování druhých lidí předvídat. Jsou méně obratní v sociálním kontaktu, jelikož se nedokáží diferencovat se sebou samým a druhými lidmi.

U delikventní mládeže převládá orientace na přítomnost. Zláká je možnost okamžitého uspokojení potřeb a okamžitá odměna, proto je zde menší potenciál nechat se ovlivnit očekáváním trestu někdy v budoucnosti.

Vycházením z Eysenckova modelu osobnosti, zjistíme u delikventů vyšší míru neurotičnosti, extravertovaní jedinci mají potíže s podmiňováním, což oslabuje vliv socializačního procesu na jedince.

Studie o vztahu antisociálního chování a temperamentu prokázaly, že mnohé temperamentové dimenze, které jsou charakteristické vysokou orientací na odměnu nebo slabou odpovědí na trest, jsou spjaté s antisociálním chováním.

„Dnes se již běžně uznává, že některé biologické faktory se uplatňují ve zvýšené míře tehdy, pokud se kombinují s rizikovými faktory z dalších oblastí, a to zejména s rizikovými faktory ze sociálního prostředí“ (PILAŘ, J. Pedagogická rehabilitace. In JEDLIČKA, R. a kol. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themsis, 2004. s. 304).

2.2 Příčiny vzniku patologických jevů

Na sociálně patologické jevy má vliv především prostředí, ve kterém vznikají, mají své příčiny, genezi, dynamiku, strukturu, ale i důsledky. Pokud všem těmto příčinám není včas věnována pozornost pak snaha o zvládnutí vede pouze k určitému ovlivnění nebo řešení těchto důsledků. Rodinná výchova je jedním z nejdůležitějších činitelů, které působí při vývoji, růstu a formování dětské osobnosti. Aby se dítě rozvíjelo a zdárně vyrůstalo, jeho základní psychologické potřeby musí být uspokojovány. Je proto potřebné, aby dítě cítilo zázemí doma, k tomu jistotu a stabilní prostředí umožňující plně rozvinout své schopnosti a nabídnout prostor k seberealizaci. Dítě především musí mít pocit bezpečí, jistotu, vědět co si může nebo nesmí dovolit. Pocit bezpečí ovlivní rovněž dobré vztahy dospělých v rodině.

Konflikty v rodině, nezaměstnanost rodičů, to všechno má na dítě negativní vliv. Důležité je s dítětem umět strávit volný čas, promluvit si s ním o jeho problémech a aktivně reagovat na to, co říká. Dítě se od rodičů může naučit řešit konflikty bez agrese a nenásilně na úrovni. Špatné rodinné vztahy v rodině, nedostatek času a citu může způsobit už u malých dětí sklon k násilnému chování.

„Dětská agresivita se vyvíjí v závislosti na výchově a citlivosti rodičů a pozdějších vychovatelů. Nadměrné užívání tělesných trestů a křik vedou k odporu ze strany dítěte. Je zcela pravděpodobné, že převezme tyto formy chování od svých rodičů a dojde k rozvoji agresivních sklonů. Ani liberální výchova, která nezasahuje a neomezuje nežádoucí hněvivé agrese, není pro budoucí sociální vývoj jedince optimální“ (JEDLIČKA, R., KOŤA, J., Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: Karolinum, 1998, s. 72).

Vysoce nebezpečný je vliv sdělovacích prostředků. Násilí se vyskytuje v různých formách i v programech určených pro děti a mládež. Literatura, film i televize přináší stále více brutality, což má nepříznivé vlivy na dětskou psychiku, které jsou mnohem nebezpečnější pro citlivou dětskou duši, než pro dospělého člověka. Rodiče mohou děti před negativními vlivy chránit a napomáhat jim k pocitu bezpečí a sebedůvěry tak, že budou sledovat zájmy svých dětí, s kým se děti stýkají, jak se projevují ve škole, zda nejsou ponižovány svými kamarády apod.

Reakce dítěte, ponižovaného nebo nadměrně kritizovaného svým okolím, bývají různé. Dítě si může svou nejistotu kompenzovat napadáním slabších vrstevníků, to může být

zárodkem šikany. Zcela opačným případem může být uzavření dítěte do sebe, nekomunikací se svým okolím.

2.3 Sociální normy a jejich porušování

Sociální norma, pravidlo zavazující jedince k určitému způsobu chování, které je pro danou společnost výhodné a integrující. Dodržování sociální normy je společností kontrolováno. Porušování sociální normy je považováno za sociální deviaci.

Negativními jevy lze označit všechny nežádoucí projevy chování, tedy takové jednání, které se od daných norem odchyluje, především morálních norem. Jedná se tedy o široké vymezení problematiky od drobných prohřešků a poklesků, jako je lhaní či vzpurné a drzé chování, až po jednání asociální jako např. šikana a přechází v opravdové sociálně patologické jevy jako např. kriminalita, nedobrovolná prostituce, apod. Vývoj především v posledních letech u nás naznačuje, že tyto negativní jevy souvisí především se sociálním prostředím. Již ve starověku se vědělo, že „prostředí, kde se člověk zdržuje většinu dne, určuje jeho charakter“ (Antifones). Odborníci se shodují v jedné věci a to, že prostředí, zejména sociální, je primární ve formování osobnosti jedince (KREJČÍŘOVÁ, O. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Praha: Eteria, 2002, s. 82).

To, co je normou, je v různých společnostech často odlišné; zcela jiné normy jsou v západní Evropě, jiné ve státech islámských. V pojetí norem ke změnám dochází také v čase (např. ve středověku se trestalo smrtí kacířství, v současnosti západoevropská společnost nestihá odlišné náboženské názory).

Porušování norem se brání každá společnost. Proto si vytváří systém označovaný jako sociální kontrola. Kontrole společnosti se věnují mimo jiné k tomu zřízené orgány, např. policie, ale i sociální skupiny, např. rodina, autority (např. učitelé) a společenství (např. sousedé). Odchylka od normy je postižitelná sankcemi. Formy sankcí se mění rovněž v čase.

Chování odlišující se od společenských norem se označuje jako deviantní. Takto se může chovat jedinec, celá skupina popř. jejich subkultury.

Sociálně patologické jevy vnímáme jako závažné chování ohrožující společnost, dále pak její stabilitu či jednotlivé její složky. Mnohé sociálně patologické jevy jsou popsány v zákonech a jsou trestně postižitelné. Mnoho sociálně patologických jevů je spíše

individuálního charakteru a dopadů. Tyto stejně vycházejí z konkrétních sociálních podmínek.

Pro vymezení sociálně patologických jevů je rozhodující sociální norma, která představuje verbalizované pravidlo, jež mají jednatelé ve svém chování respektovat a které je pro ně pokládáno za závazné.

Norma bývá obvykle chápána ve 3 významech:

1. Norma může být to, co je obvyklé a osvědčené.
2. Norma může být to, co je přípustné.
3. Norma může být to, co je správné a žádoucí.

"Normy nejsou nikdy přesnými návody činnosti. Vymezují určité hranice pro jednání. Mezi základní normy bývají obvykle řazeny normy morální, zvykové, náboženské a právní" (KREJČÍŘOVÁ, O. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Praha: Eteria, 2002, s. 83).

3. Nejčastější patologické jevy mezi mládeží

Současné školství se nejvíce potýká s problémy šikany, záškoláctví a s kriminality, které souvisí i se zvyšující se agresivitou u dětí. Především agresivní chování žáků základních škol je doprovázejícím jevem sociálně patologických jevů. Přitom jen zhlédnutím televize nebo pročtením novin zjistíme, že agresivní chování mládeže je na vzestupu a proto je potřebné vést s mládeží pohovory s morálním obsahem, které se této problematice týkají. Je velmi nutné snažit se jejich agresivní chování omezit. Ve své práci jsem se záměrně zaměřil pouze k výčtu těch nejčastějších sociálně patologických jevů se kterými se mládež potýká jelikož výčet, rozbor a řešení všech jevů by obsáhl samostatnou práci.

3.1 Záškoláctví

Podle Průchy a kol. (2003) je záškoláctví jev, kdy se žák úmyslně, bez omluvitelného důvodu a bez vědomí, popř. souhlasu rodičů se nezúčastňuje vyučování a zdržuje se mimo domov (<http://www.prevence-praha.cz/zaskolactvi>).

Nejčastějšími důvody záškoláctví jsou:

- nudné hodiny ve škole,
- obtížnost práce v hodinách,
- atmosféra ve škole či s konkrétním kantorem je příliš přísná,
- žáci měli problémy s některými učiteli,
- měli pocit, že je škola zbytečná,
- žáci byli šikanováni,
- chtěli trávit čas s kamarády nebo chtěli být sami,
- nelíbili se jim učební osnovy.

Na záškoláctví mají svůj vliv i rodiče, kteří zbytečně dítě omlouvají kvůli prodloužené dovolené nebo popř. že dítě samo chce. Tímto se záškoláctví může stát pro děti zvykem a už se za něj ani nestydí a nabádají k němu spolužáky. Důležitý je zásah hned z počátku.

Je potřebné rozlišovat žáky, kteří školu odmítají a záškoláky. Ti, kteří odmítají školu, jsou labilní, bázlíví a citově uzavření, naproti záškoláci jsou mnohdy charakterizováni

asociálním jednáním. Záškoláctví může být spojeno i s kriminalitou (<http://www.prevence-praha.cz/zaskolactvi>).

Řešení záškoláctví

Řešením je odhalit důvod záškoláctví a snažit se jej odstranit. Sledovat a zajímat se o častější nepřítomnost svých svěřenců musí především učitel. K záškoláctví u dětí dochází i kvůli špatnému klimatu ve škole, žáci na druhém stupni základních škol mají pocit, že jsou již dospělí, a mají nárok na větší možnosti i v navštěvování své školy. Je třeba udělat školu pro mládež zajímavou. Škola by měla zařadit nějaké volitelné předměty, zájmové kroužky, které budou žáky více zajímat. Podstatnou roli hrají rodiče, kteří by neměli tolerovat absenci svých dětí ve škole.

Šikana

Šikana je sociálně patologickým jevem, který se vyskytuje nejen mezi dětmi, ale také mezi dospělými, v tomto případě se hovoří o mobingu. Slovo „chicane“ znamená v překladu zlomyslné obtěžování, pronásledování a týrání. „V podstatě se jedná o zlomyslné obtěžování, pronásledování, týrání a napadání, které může mít bezpočet forem a podob“ (VYKOPALOVÁ, H. Sociálně patologické jevy v současné společnosti. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s.103).

Ve valném množství případů se jedná spíše o dlouhodobou záležitost, jež je systematická, pravidelná, bez ohledu na pohlaví, věk nebo dokonce i povolání. Tento jev se dostává do centra pozornosti díky rostoucí míře agresivity aktérů. Spolu se šikanou tedy úzce souvisí agrese.

Genetické predispozice utváří souvislosti agresivního jednání s výchovou. Temperamentové vlastnosti jsou podněcujícími prvky. Patří mezi ně impulsivnost či vznětlivost. Určitou roli má vnímání agrese u okolí jedince. Pokud je přijímána či dokonce provozována, dítě nemá důvod ke změně chování.

Šikana má mnoho podob, jejichž podtext je různý. Může se jednat o podtexty rasistické, sexuální či náboženské. „Šikanování je tedy forma patologického chování obsahující prvky agrese a manipulace, přičemž se jedná o nepoměr sil a samoučelnost převahy agresora nad obětí“ (VYKOPALOVÁ, H. Sociálně patologické jevy v současné společnosti. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 105).

Podle Pokorného je uváděno osm druhů šikanování:

- fyzické aktivní přímé – útočníci oběť škrtní, kopou, fackují,
- fyzické aktivní nepřímé – primární agresor pošle ostatní, aby oběť zbili; oběti jsou ničeny věci,
- fyzické pasivní přímé – agresor brání oběti, aby usedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů),
- fyzické pasivní nepřímé – agresor odmítne oběť na její naléhání pustit ze třídy na záchod,
- verbální aktivní přímé – urážení, nadávání, zesměšňování,
- verbální aktivní nepřímé – rozšiřování pomluv, symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních,
- verbální pasivní přímé – neodpovídání na pozdrav, otázky,
- verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě viněna z něčeho, co udělali agresori

(POKORNÝ, Vratislav, TELCOVÁ, Jana, TOMKO, Anton. Prevence sociálně patologických jevů. Manuál praxe. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r.s., 2003. s. 45 – 57).

K některým formám dochází mezi dětmi velmi často. Nejrozšířenější jsou nadávky, pomlvy nebo odmítání komunikovat, ponižování nebo posměch. Je podstatné do jaké míry je to obětí snesitelné. Každý jedinec je odlišně emotivně založen a jinak snáší slovní hodnocení své osoby. Je na učiteli, aby rozeznal hranici přípustnosti.

Agresory bývají ve většině případů chlapci. U chlapců se jedná o především fyzickou šikanu, kdežto dívky, jakožto agresori, své oběti napadají především slovně. Šikanování žáci bývají stejně staří jako agresori. Šikany postupně ubývá na středních školách. Nejvíce se objevuje na základních školách.

Z jakého důvodu vůbec k šikaně dochází a kdo se stává agresorem a kdo obětí? Příčinou vzniku bývají poruchy vztahů ve skupině, která časem přijímá normy agresorů.

Šikanujícím se může stát jedinec, jehož rodiče na něj kladou přehnané požadavky nebo naopak zanedbávají ve výchově. Jsou tedy poškozeni nevhodnou výchovou, zvláštnostmi somatickými, které mají v negativním slova smyslu specifické projevy chování, rovněž mají

sklon k agresivnímu jednání. Ne zřídka se jedná o děti ze sociálně slabých rodin. Sám agresor, může být obětí citového strádání v rodině či obětí nějakého násilí.

Šikanovaní mohou to být jedinci, na něž jsou kladeny rodiči velké nároky, ale může se jednat o žáky, kteří se nějakým způsobem odlišují např. fyzicky či rasově. Rovněž se obětí mohou stát také děti movitých rodičů, kterým spolužáci většinou závidí. Stejně tak se může jednat o děti s nízkým sebevědomím, neschopné jiným způsobem zaujmout, které jsou neustále samy a nemají výrazné kamarády.

Na skutečnost, zda se bude jednat o dlouhodobou nebo jen krátkodobou šikanu, má vliv reakce šikanovaného. Agresor má totiž ze své zábavy radost pouze v případě, pokud jeho oběť trpí a je na ni znát strach. Rozlišují se dva typy strategií.

V prvním případě šikanování žáci dokážou efektivně využít, tzv. účinné bojové strategie, např. reakce humorem popř. asertivní jednání. V druhém případě šikanu podpoří, tzv. neúčinné obrané strategie, např. oběť se rozčílí, doprošuje se, aby ji nechali na pokoji.

Nejčastěji forma šikany je forma slovní. Její následky, stejně jako šikany fyzické, mohou být i dlouhodobé. Jak oběť, tak agresor si mnohdy nesou své zážitky z šikanování i v dospělosti. Učitelé si jí moc často nevšimají, a pokud si oběť sama neztěžuje, nikdo nic nemusí poznat.

Řešení šikany

Každá škola by měla mít sestavený preventivní plán prevence proti šikaně. V případě zjištění šikany mezi žáky své podezření učitel konfrontuje s kolegy, poté by měl své podezření oznámit vedení školy a společně se dohodnout na následném šetření a opatření. K věci by se měla vyjádřit oběť, agresori, ale i nezaujatí svědci. To vše by mělo probíhat v nejužším kruhu. Oběť nesmí s agresorem přijít při šetření do kontaktu. Toto bývá při řešení šikany nejčastější chybou kantorů. O činech agresorů by měly vědět i jejich rodiče. V případě závažnosti skutků je nutné ohlásit vše Policii ČR. Kantor by měl problém šikany ve třídě probrat se žáky. V případě řešení odchodem některého ze žáků, musí odejít agresor, nikoli oběť.

Potírat šikanu se dá dvěma způsoby a to za prvé se přímo zaměřit na potlačování asociálního chování a za druhé působit na zkvalitnění společenského chování.

Dětem je potřeba vysvětlit důsledky asociálního jednání nebo je k tomu dovést. Šikanu doprovází obdiv k násilí. Je nutné s dětmi vést diskusi i na témata jako je otázka rasové

rozdílnosti a také že homosexualita není společností nebezpečná. Jsou to lidé jako oni. Je nutné v nich odbourat odpor, který do nich vštěpuje společnost.

3.2 Závislosti na návykových látkách

Závislost na návykových látkách je spojená s užíváním určitých psychoaktivních látek, což jsou látky ovlivňující vědomí, chování a náladu.

Užívání těchto látek může mít různé formy:

- experimentální užití: „chut' si to vyzkoušet“,
- rekreační užití: např. při specifických příležitostech jako návštěva diskotéky,
- symptomaticky: pro zmírnění psychických či fyzických obtíží,
- trvale: způsob vyvolávající závislost.

“Příjem návykových látek je možný orálně, injekčně, kouřením, čicháním nebo pokožkou. Dlouhodobé užívání návykových látek s sebou přináší zdravotní problémy a různá onemocnění, trvalé poškození organismu, ale především sociální důsledky (ztráta přátel, kriminalitu, rozpad rodiny, nezaměstnanost apod)” (FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 89).

“Pro možnost diagnostikace závislosti u jedince, musí být dokázáno, že jedinec látku skutečně užívá pravidelně po dobu nejméně jednoho měsíce, popř. opakovaně v průběhu jednoho roku. Diagnostikace závislosti u jedince je možná, pokud se současně objeví nejméně tři z následujících charakteristik:

- silná touha užívat látku,
- problematická sebekontrola a sebeovládání,
- výskyt symptomů spojených s odvykáním při omezení požívání,
- zjištění, že k navození účinků látky je třeba stále větší množství látky,
- postupné zanedbávání ostatních zájmů ve prospěch užívané látky,
- přetrvávající užívání látky i přes jasné důkazy o škodlivosti a následcích”

(FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 103).

Závislost u jedince je celospolečenským problémem. Aby byla případná léčba úspěšná,

je třeba abstinovat, umírnit zdravotní následky závislosti, rovněž sociální integrace jedince zpět do společnosti (VYKOPALOVÁ, H. Sociálně patologické jevy v současné společnosti. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 38).

Závislost na drogách

„Droga je látka živočišného či rostlinného původu s farmakologickým účinkem. Je to látka užívaná pro změnu nálady, vědomí, povzbuzení či tlumení somatopsychických funkcí. Při opakovaném užívání existuje možnost vzniku závislosti“ (HARTL, P. Stručný psychologický slovník. Praha: Portál, 2004, s. 52).

V příloze praktické části této práce – dotazníku, pokládám otázku zda se respondenti závadového chování dopustili pod vlivem návykových látek? Z uvedeného důvodu chci zmínit účinky jednotlivých skupin drog.

Účiny jednotlivých drog tyto rozdělují do pěti skupin (<http://old.lf3.cuni.cz/drogy>):

- 1. Drogy se sedativními účinky:** způsobuje uklidnění, uvolnění, euforii. Potlačuje strach a napětí, ale vyvolává také nevhodné nebo nekontrolovatelné chování, méně zřetelnou artikulaci, klátivou chůzi, neschopnost koncentrace, atd. Při dlouhodobém užívání mohou tyto látky způsobovat změny ve fungování mozku, paměti a především závislost. Např. alkohol, barbituráty, hypnotika, trankvilizéry a inhalační prostředky.
- 2. Látky s povzbuzujícími účinky:** způsobují pocit svěžesti, dostatku energie a nevyčerpatelnosti. Negativní účinky způsobují třes, bolest hlavy, pocení, ztráta chuti k jídlu a vyšší sexuální dráždivost. Např. kokain, crack, pervitin a amfetaminy.
- 3. Halucinogeny:** vyvolávají stav transu, euforie nebo úzkosti, zmatku a deprese. Účinky jsou velmi individuální. Užíváním vznikají vidiny a halucinace a jedinec ztrácí pojem o realitě. Např. marihuana, hašiš, LSD, syntetické drogy, MDMA, extáze.
- 4. Narkotické látky:** Vyvolávají pocit euforie, nadřazenosti, radosti a síly. Mezi vedlejší účinky patří oslabení CNS, útlum dýchání, ospalost, zmatenost, ztráta citlivosti, neschopnost soustředění se, pocení a nevolnost. Vyvolávají velmi silnou závislost. Např. heroin, morfin, opium, kodein, syntetické opiáty a metadon.

- 5. Steroidy:** rozšířené především mezi sportovci, zlepšují výkonnost a napomáhají vývoji svalstva. Vedlejší účinky způsobují otoky, třes, vypadávání vlasů, kožní problémy, agresivita a vznik hematomů.

Důvodem užívání drog může být například touha získat uznání, touha identifikace s vrstevnickou skupinou, subkulturou či náboženstvím, únik od problémů, fyzické i emocionální uvolnění, únik z nudy, potřeba prožít vzrušení a dobrodružství či experimentace.

Jednou z nejrizikovějších skupin v oblasti závislosti na drogách jsou právě děti a mladiství. Motivací u mládeže může být právě naivní náhled na užívání drog, protože nevidí v příležitostném užití velký problém (MÜHLPACHR, P. Sociální patologie. Brno: MU Pedagogická fakulta, 2001, s. 65-69).

Závislost na alkoholu

Alkohol je nejčastěji zneužívanou psychoaktivní látkou. Užívání alkoholu je společností tolerováno. Toto je dáno historicky, jeho konzumace provází lidstvo od jeho počátků. Konzumace alkoholu je společensky akceptována také proto, protože užití navozuje příjemný uvolněný stav, vytváří určitou atmosféru a má svou společenskou symboliku.

Alkohol je jednoznačně nejsnadněji dostupný, což přispívá ke zvýšené konzumaci. Dále k tomuto přispívá rovněž konzumace piva jako potravního doplňku, školní neprospěch, rodinné patologie, vzdělání jedince, příslušnost k určitým sociálním skupinám a v neposlední řadě skutečnost, že lidé pijí alkohol ve společnosti pro zábavu. Problémem však je, že pro zlepšení nálady jedinec popíjí alkohol stále více a takto se dostavuje závislost, což při abstinenci způsobuje právě ony negativní pocity.

Proces závislosti na alkoholu je dlouhodobý. Alkohol je nejprve prostředkem k uvolnění a odpoutání od problémů. Později se postupně ztrácí kontrola nad svým pitím i chováním. Mění se zájmy a hodnoty u jedince a dochází k sociálním a zdravotním poruchám. Jedinec je v posledním stádiu plně ovládnán alkoholem. Alkoholikem se člověk může stát díky genetickým dispozicím. Toto způsobuje genetická porucha odbourávání acetaldehydu z těla.

Na vztahu dítěte k alkoholu má vliv životní styl rodiny a také její vztah k alkoholu. Dle mého názoru vliv vrstevnické skupiny je další z rizikových faktorů směřujících ke zvýšené konzumaci alkoholu a to z důvodu, že v poslední době se mezi mladistvými objevuje alkohol

jako součást společenských aktivit. Někteří mladí začnou pít alkohol díky tomu, aby zapadli do vrstevnické skupiny, popř. party (http://old.lf3.cuni.cz/drogy/articles/zavislost_ol.htm).

Závislost na tabáku

Závislost na tabáku je nejdříve pouhou psychosociální záležitostí, jelikož kuřáci většinou začínají kouřit pod vlivem společnosti. Podobně jako u drog, však po čase vzniká fyzická závislost na látce návykové, v tomto případě nikotinu.

Tabák obsahuje řadu škodlivých látek, avšak jen málo z nich jsou látky návykové. Účinky tabáku se projevují pomaleji než u jiných návykových látek.

Rizika spojená s kouřením jsou somatická. Psychologické a sociální následky jsou minimální, protože je tato látka legální, zcela tolerovaná a dostupná. Především díky tomuto si většina kuřáků zdravotní rizika spojená s kouřením tabáku neuvědomuje. Kuřáci dle dlouhodobých statistik umírají průměrně o 10 let dříve než nekuřáci.

Mezi mládeží je kuřáctví rozšířeno v největší míře, tedy mnohem více než pití alkoholu. Pro mladé je cigareta znakem dospělosti a v žádném případě není spojena se závislostí a zdravotními problémy. Jednoznačným faktorem stejně jako u konzumace alkoholu, je legálnost a dostupnost těchto látek pro děti a mladistvé. Zákaz prodeje těchto látek osobám mladším 18ti let je sice zaveden, ale ze strany mnoha prodejců není dodržován (http://old.lf3.cuni.cz/drogy/articles/zavislost_ol.htm).

Řešení závislosti na návykových látkách

Nejlepším řešením tohoto problému je soustavná prevence, resp. primární prevence, což znamená nedopustit, aby k těmto jevům vůbec došlo. Měla by být zahájena již v předškolním věku a měla by se stát součástí školních osnov. Příkladem této prevence na úrovni může být např. školní výchova k zdravému životnímu stylu, výchova k rodičovství apod.

V případě již vzniklé závislosti zabránit rozvoji a postupu závislosti, pokud již vznikla. Příkladem může být např. to, že pokud se do školy drogy dostaly, tak by se měla škola rychle postarat, aby se z ní dostaly ven a už se nevracely. Dalším řešením by bylo důsledné dodržování zákazu prodeje alkoholu a cigaret mládeži pod 18 let, zabezpečení dostatečné nabídky a možností kvalitní mimoškolní činnosti atd. Nabídka kvalitních ucelených

preventivních programů pro školní mládež. Vzájemná spolupráce a pravidelné setkávání odborníků a představitelů nevládních organizací, kteří pracují v oblasti prevence rizikového chování dospívajících.

3.3 Kriminalita

Kriminalita u dětí a mládeže je v poslední době často opakované téma především z důvodu, že podíl mládeže na trestné činnosti se neustále zvyšuje. Není proto divu, že se společnost zabývá otázkou, zda se má snížit hranice trestní odpovědnosti z dosavadních patnácti let na čtrnáct let. Mladiství pachatelé stupňují brutalitu násilných činů, často dochází k vážným škodám na zdraví, či dokonce usmrcování bezbranných starých lidí nebo dětí. Kriminalita se podobně jako u dospělých týká spíše chlapců než dívek. V případě u recidivy dochází k výskytům tří následujících faktorů - bezcitnost, příklon k zločinecké subkultuře a problémy se zvládnutím impulzivního chování (KYRIACOU, Ch. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál, 2005, s. 136).

Především se jedná se o jedince žijící v problémové rodině, kdy oni sami mohou být oběťmi napadení rodičů nebo trpí nedostatkem péče. Násilí vídají i ve své vlastní rodině či mezi svými blízkými. Proto jim toto chování připadne jako normální chování.

Recidivisté nedokáží své jednání ovládat. Často mívají pocit, že jim společnost něco dluží. Mezi mladistvými z nižších sociálních skupin zločinnost bývá brána jako forma prestiže nebo vůbec neví, že se dopouští trestného činu. Přesto existují i mladí, kteří žijí v nevhodném prostředí a přesto recidivisty nejsou. Výchova proto do jisté míry může ovlivnit případné recidivující chování. Kantor by měl mezi svými svěřenci rozpoznat jedince, tíhnoucího ke zločinnému jednání.

Řešení kriminality

Hlavní úlohou školy při boji s kriminalitou mládeže je aktivní pomoc žákům se zvládnutím učení a vedení k dobrému společenskému chování (KYRIACOU, Ch. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál, 2005, s. 142).

Škola si vytváří motivační prvky pro dobré chování, jakými jsou pochvaly či systém odměn. Možným řešením je zavedení předmětu morální výchovy a to z důvodu říct žákům,

které činy jsou špatné, dále je nutné s nimi hovořit o důsledcích zločinného chování. Pokusit se naznačit pohled ze strany oběti, a dokázat jim, že to, co od onoho chování očekávají, není až tak přínosné a že neznají všechny aspekty a důsledky svého činu.

Správně pojatá morální výchova dětem může pomoci pochopit roli člověka jako dobrého občana ve společnosti. Nejen morální výchova dokáže ovlivnit delikventní chování mládeže. Je potřeba posilovat také charakter a hodnotový systém u dětí. Zvýšení sebevědomí a posílení charakterových rysů pomáhá zamezit kriminalitě u mládeže.

Výše uvedené patologické jevy musí být podchyceny již zárodku. Škola hraje v životě každého jedince významnou roli právě v době nejčastějšího výskytu těchto jevů v přechodu od dětství k dospělosti.

4. Prevence sociálně patologických jevů

„Prevencí sociálně patologických jevů rozumíme cílevědomým, plánovitým a komplexním posilováním forem zdravého životního stylu minimalizovat výskyt a důsledky těchto jevů“ (POKORNÝ, V., aj. Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r.s., 2003, s. 9).

Prevence by měla probíhat dlouhodobým působením na dítě s ohledem na věk a jeho aktuální prožívání světa. Měla by být směřována na rizikové faktory spolupodílející se na vzniku závislostí a sociálně patologických jevů. Patří sem schopnost prosadit se, kvalita a zralost sebepojetí ve skupině vrstevníků, znalost vlastních postojů a rámců chování a přijetí skutečnosti, že za své postoje a chování nese každý svou odpovědnost. Spadá sem také široká škála pozitivních orientací na trávení volného času, vlastní život a hledání realizační linie, včetně nácviku alternativních forem chování v rizikových a psychicky náročných situacích.

Jak jsem již v předchozích kapitolách uvedl, naše společnost dnes čelí častějšímu výskytu nežádoucího chování, jednání, jež se odchyluje od daných norem společnosti a je tedy nezbytné toto chování eliminovat. „Zvyšující se výskyt sociálně patologických jevů u dětí a mládeže vedl vládu České republiky a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a další ministerstva k vypracování programů prevence těchto jevů“ (KUBÁTOVÁ, Dagmar. Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi. Praha: Portál, 1998, s. 11).

4.1 Formy prevence

Prevence sociálně patologických jevů znamená konkrétní aktivity realizované a konané s cílem zamezit nebo předejít nežádoucím jevům.

V současné době je prevence trojího typu – primární, sekundární a terciální.

Primární prevence

Primární prevence klade za cíl odradit od prvního užití drog, nebo aspoň co nejdéle odložit první kontakt s drogou. Neexistují však žádné zaručené metody prevence, stejně jako žádné zaručené metody léčby.

Preventivní aktivity se zaměřují na celou populaci využitím masových médií ve vzdělávání široké veřejnosti, na iniciativy komunit, nebo programy ve školách zaměřené na většinu studentů a mladých lidí.

Primární prevence zahrnuje tyto složky:

- Vytváření povědomí a informovanosti o drogách a nepříznivých zdravotních a sociálních důsledcích spojených s jejich užíváním.
- Podpora protidrogových postojů a norem.
- Posilování prosociálního chování v protikladu se zneužíváním drog.
- Podporování zdravějších alternativ, tvořivého a naplňujícího chování a životního stylu bez drog.
- Posilování jednotlivců i skupin v osvojování osobních a sociálních dovedností potřebných k rozvoji protidrogových postojů

(NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PROVAZNÍKOVÁ, H. Dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti. Praha: Státní zdravotní ústav, 1998, s. 48).

Informace, které se uvádí o návykových látkách, nesmí být zastrašující a jednostranné, ale pravdivé a objektivní. Prevence nesmí být úzce zaměřena jen na drogy, důležité je propojení s prevencí před ostatním rizikovým chováním a návyky. Primární prevence musí být založena na více faktorech. Důležitá při řešení a předcházení drogovému problému je rodina. Pro prevenci se osvědčuje jako nejvýhodnější vřelá a středně omezující výchova.

Zásady prevence v rodině:

- Získat si důvěru dítěte a umět mu naslouchat.
- Umět si s dítětem o návykových látkách hovořit.
- Předcházet nudě.
- Zavést zdravá rodinná pravidla.
- Pomoci dítěti přijmout hodnoty usnadňující návykové látky odmítat.
- Pomoci dítěti vyhnout se nevhodné společnosti.
- Posílit sebevědomí dítěte.
- Spolupracovat s dalšími dospělými.

Rozdělení primární prevence

(podle Nešpora, Csémyho 1996)

1. Nespecifická primární prevence: veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání.

2. Specifická primární prevence: aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků, např.:

- všeobecnou prevenci, zaměřenou na širší populaci, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika,
- indikovanou prevenci, zaměřenou na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky,
- selektivní prevenci, zaměřenou na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšenou hrozbu rizikového chování.

3. Efektivní primární prevence: programy kontinuální, komplexní, interaktivní, pomáhající žákům čelit sociálnímu útlaku, zaměřené na zkvalitnění komunikace, nenásilné zvládání konfliktů, odmítání návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí, zvládání úzkosti a stresu, apod.

4. Neúčinná primární prevence: pouhé předávání informací, zastrašování, citové apely, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse. Hromadné aktivity, promítání filmu by mělo být doplňkem, na který by měl vždy navazovat rozhovor.

Primárně preventivní programy

Jedna z forem primární prevence je „peer program“, kdy jsou pro šíření primárně preventivních informací vyškoleni vrstevníci, tedy „peeři“, což jsou mladí lidé stejného věku, ale i ze stejné sociokulturní skupiny. Tito v rámci své vrstevnické skupiny podporují zdravé způsoby chování a odmítají nezdravé návyky. Peeři absolvují školení a takto získají informace o problematice, které pak předávají svým vrstevníkům.

Využívá se ale i studentů věkově starších než cílová skupina, především se jedná o vyškolené studenty humanitních oborů vysokých škol pracujících s cílovou skupinou po nějaké časové období, někdy i několika let.

Způsob aplikace je informativní přednáška či promítání primárně preventivních filmů, ovšem efektivita této formy je pochybná.

Další formou primární prevence jsou nízkoprahové kluby pro děti a práce s ohroženými dětmi přímo v terénu na ulici. Nízkoprahové kluby jsou primárně určeny dětem a mládeži, kteří svůj volný čas tráví touláním na ulici nebo v partě. Navštěvovat je mohou všichni. V podstatě jsou volnočasovou alternativou k všemožným zájmovým kroužkům a jiným organizovaným aktivitám, navíc ale ještě poskytují poradenství a sociální servis.

Sekundární prevence

Jednoduše řečeno, sekundární prevence je vyhledání problému, který již vznikl, a jeho léčba. Tedy návod jak pomoci těm, kteří již drogy pravidelně nebo nepravidelně berou, najít cestu bez drog zpět do života. Jak to udělat, aby člověk užívající drogu, ji opět přestal konzumovat a dále vyhledávat a aby byl zdravotními důsledky konzumace co nejméně poškozen. Pro konzumenty drog je utvářen systém odborné pomoci. Každý praktický lékař je informován o těchto službách a seznámen s jejich možnostmi. Vždy je ale třeba mít na paměti, že léčba drogové závislosti je velkou psychickou i somatickou zátěží pro pacienta. V této prevenci jde o co možná největší zmírnění důsledků, které užívání drog způsobuje.

Terciární prevence

Cílem této prevence je celkově snížit škody působené návykovými látkami a předat maximum informací bez ohledu na to, jak budou použity.

Úkolem tohoto programu se např. provádí výměna použitých jehel a stříkaček za nové. Nejedná se o podporu braní drog, jak by se na první pohled mohlo zdát. Nebudou-li mít čisté stříkačky a jehly, hrozí, že přejdou k hromadné aplikaci drog několika lidí stejnou jehlou a tak riskovat infekci, v lepším případě žloutenky, v horším HIV. Tato skupina intravenózních toxikomanů je, co do rizika přenosu infekčních onemocnění, nejnebezpečnější. Ve větších městech existují týmy pracovníků, tzv. street workers, kteří chodí na místa, kde se narkomani scházejí a kromě výměny jehel a stříkaček, poradenství a rozdávání tištěných letáček s

jednoduchými informacemi navazují kontakt a zvou do středisek. Úspora nákladů, které by byly vydány na léčení narkomanů, je touto prevencí vysoká.

Státní orgány zaměřující se na prevenci kriminality mládeže:

Ministerstvo vnitra – zaměřuje se hlavně na projekty ke snižování trestné činnosti mládeže na místní úrovni, rovněž na zkvalitňování práce policie na úseku odhalování trestné činnosti mládeže a spáchané mládeži.

Ministerstvo spravedlnosti – zabývá se problematikou zacházení s mladistvými delikventy v oblasti legislativy, snaží se také vytvářet podmínky pro aplikaci alternativních trestů.

Ministerstvo práce a sociálních věcí – zabývá se zejména zlepšováním a rozšiřováním standardní sociální práce jako sociální práce s dětmi a mladými lidmi z rizikových prostředí nebo již s těmi, kteří vykazují znaky delikventních jednání.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – zaměřuje se na zkvalitnění výchovného působení školy na mládež a děti.

Ministerstvo zdravotnictví – specializuje se na léčbu pachatelů trestné činnosti s duševní poruchou a na léčbu drogově závislých.

4.2 Prevence ve škole

Škola zajišťuje a představuje velice významnou součást prevence sociálně patologických jevů, která spočívá v celkovém zaměření životních postojů žáků a vytváření jejich hodnotového žebříčku, ale i cílenou výchovu proti zneužívání návykových látek.

Na školách byla zřízena místa protidrogových koordinátorů, tzv. metodiků protidrogové prevence, aby zavedli protidrogovou výchovu komplexní, systematickou a s dlouhodobou koncepcí. Jejich nadřízeným je protidrogový koordinátor krajského úřadu. Ve škole pracují tři odlišné typy kantorů zastávajících v protidrogové výchově rozdílné funkce. Vedení školy zajišťuje výchovu po své linii manažerským způsobem, včetně jednání s nadřízenými orgány školskými i jinými, může se rovněž zapojit do oslovení sponzorů pro finančně náročnější akce. Protidrogový koordinátor zabezpečuje protidrogovou výchovu po odborné stránce. Ostatní pedagogové musí pozitivně působit na žáky a měli by umět využít

okamžitých příležitostí v případě situací uplatnitelných pro tuto potřebu. Všichni kantoři potřebují proškolení nejméně v základních zásadách protidrogové výchovy. Protidrogový koordinátor by je měl průběžně informovat o situaci ve městě, okrese, místě.

Protidrogový koordinátor musí být schopen opakovaně ověřovat situaci ve škole. K tomu slouží dotazníky, nebo by měl využít signálů z jednotlivých tříd, od rodičů, policie, atd. Úkolem protidrogového koordinátora je vypracovat minimální preventivní program.

Součástí každého školského zařízení tedy musí být prevence sociálně patologických jevů. Každá škola má vypracovaný vlastní preventivní program, zaměřující se pouze na danou školu. Zabývá se nejčastějšími vyskytujícími se patologickými jevy, respektuje sociální strukturu, počet dětí, doplňuje a konkretizuje úkoly školy. Rodiče dětí musí být informováni stejně jako jejich děti, ovšem ne v takové míře. Důležité je si uvědomit, že škola působí prevencí v několika složkách jedince, a to rozumovou, emotivní a také volní. Proto je důležité vybírat vhodné metody. Tyto by měly být diferenční pro obecnou rovinu a pro odbourání konkrétního patologického jevu. Otázkou však je, proč se nedaří odbourat nežádoucí jevy. Potíž nejspíš bude, že učitelé působí spíše na rozumovou stránku jedince než na utváření návyky a modely žádoucího jednání. Působení právě na tuto složku je velmi náročné a zdoluhavé. „Proto výchovný proces bývá tak často redukován pouze na vštěpování norem, pravidel a je vyžadována pouze jejich reprodukce“ (VESELÁ, Z. Mravní nemoci mládeže a jejich prevence. Brno : Konvoj, 1998, s. 15).

4.3 Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže

Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže má za cíl na období 2007-2013 vychovávat děti a mládež ke zdravému životnímu stylu, pozitivnímu a sociálnímu chování a pozitivnímu rozvoji osobnosti. Dále působit na mladou generaci aby vytvářela a upevňovala morální hodnoty, zvyšovala sociálních kompetencí dětí a mládeže, vedla je k dalšímu rozvoji dovedností, vyvarovala se forem sebedestrukce, projevů agresivity a porušování zákona. Dalším z cílů je podporovat všechny aktivity vedoucí k posílení preventivních opatření, hledat a podporovat zvláště aktivity vedoucí k smysluplnému zapojení mladých lidí do volnočasových aktivit, a tím odvést jejich pozornost od negativních forem chování.

K cílům Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v této oblasti mimo jiné patří:

- stanovit standardy pro oblast specifické primární prevence jako celku.
- podporovat práci školních metodiků prevence, vytvářet optimální podmínky pro jejich práci a podporovat realizaci Minimálních preventivních programů ve školách a školských zařízeních.
- podporovat preventivní programy ve školách a školských zařízeních

5. Resocializace delikventní mládeže

Resocializace je charakterizována „rozpadem dosud přijímaných hodnot a vzorců chování, po němž následuje přijetí radikálně nových, radikálně odlišných“ (GIDDENS, A. Sociologie. Praha: Argo, 1997. s. 58).

Resocializací nazýváme proces, kdy jedinec vstupuje do prostředí, které ho odděluje od vnějšího světa, značně omezuje jeho svobodu a vystavuje ho tlaku nových zákazů a příkazů. V případě, že se jedná o adolescenta, tvoří takové prostředí nejčastěji etopedické zařízení nebo psychiatrická léčebna či věznice. Při resocializaci v rámci zařízení omezujících osobní svobodu tedy stále přetrvávají i represivní prvky.

Asociální chování dětí a mladistvých je specifické v tom, že vývoj osobnosti v takto nízkém věku ještě není zcela ukončen a pohled na svět se často mění. Na to pamatuje i náš právní systém, který zakotvuje zvláštní ochranu dětí a mladistvých a zaručuje jim právo na plnohodnotný rozvoj osobnosti, stejně jako upravuje případné sankce, které mohou být proti mladistvému, který se dopustil společensky škodlivého jednání, uplatněny.

5.1 Provinění a opatření

Provinění – tento pojem se užívá pro označení všech protiprávních činů mladistvých. Užívá se jej z důvodu, že pokud bychom označili mladistvého za pachatele trestného činu, mohlo by to s sebou nést negativní dopady ve formě jeho odsouzení společností a následného komplikovaného začlenění. Tento pojem se také užívá proto, že „by měl signalizovat, že se ze společenského hlediska nejedná o tak závažný prohřešek, jakým je trestný čin, a že osoba, spáchala takový čin ve věku, kdy nebyl zcela ukončen její sociální a psychický vývoj“ (MUŽÍKOVÁ, A. K odpovědnosti mládeže za protiprávní činy. In Problémy trestního postihu mladistvých. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003., s. 17).

Opatření - v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže je stanoveno, že se na mladistvého, který se dopustil protiprávního činu „užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k

odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů“ (Zákon č. 218/2003 Sb. §1 odst. 2).

Zákon tedy tímto nehovoří o trestu, který bývá chápán represivně, ale o opatření. Tento pojem má poukazovat právě na resocializační a výchovnou funkci dané sankce. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže dělí opatření na výchovná, ochranná a trestní.

Výchovná opatření

Mohou být uložena soudem nebo už v přípravném řízení státním zástupcem se souhlasem osoby proti níž se řízení vede. Výchovná opatření mohou být ukládána samostatně nebo vedle opatření trestního či ochranného. Povinnost podrobit se výchovnému opatření bývá uložena i při upuštění od trestního opatření nebo podmíněném upuštění od trestního opatření, aby bylo dosaženo účelu zákona v co nejvyšší možné míře.

Druhy výchovných opatření: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou.

Ochranná opatření

Jejich účelem je pozitivně ovlivňovat duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a ochrana společnosti.

Druhy ochranných opatření: ochranné léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochranná výchova

Trestní opatření

Musí brát zřetel k okolnostem skutku mladistvého, k jeho osobě i poměrům a napomáhat tak k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého. Soud zejména přihlíží k tomu, zda mladistvý úspěšně vykonal probační program nebo jiný vhodný program, zda poskytl zadostiučinění poškozenému, zda se po spáchání provinění choval tak, že lze předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí. Dále zda mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky.

Druhy trestních opatření: obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné

společenské akce, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněně.

Sankční systém

Sankční systém opatření zahrnuje výchovné, ochranné a trestní druhy opatření. Tyto jsou odstupňované a vzájemně vnitřně provázané. Takto široká škála dává prostor pro pružné přizpůsobování individuálním zvláštnostem mladistvých. V sobě zahrnuje i prvky uskutečňované formou dohledu nebo kontroly.

Všechna opatření by měla směřovat k vytvoření podmínek pro duševní a sociální rozvoj mladistvého, k obnovení jeho narušených sociálních vztahů, k začlenění zpět do rodinného popř. sociálního prostředí. Rovněž musí plnit funkci preventivní.

5.2. Ústavní péče

V České republice prakticky až do roku 1991 byla ústavní péče oficiálně jedinou možnou formou etopedické práce s jedinci s poruchami chování. Speciální výchovná zařízení navazují na dlouhodobou tradici péče o jedince s poruchami chování. I v současnosti tvoří u nás základ převýchovného procesu a je zařazována do sekundární prevence poruch chování. Etopedickou péči zajišťují speciální školská výchovná zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nebo preventivní péče, dále věznice pro výkon trestu odnětí svobody (<http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>).

Opatření **ústavní výchovy** nařizuje příslušný soud podle zákona o rodině v občansko-právním řízení mládeži do věku 18 let v případech, kdy předchází jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo když rodiče z vážných důvodů nemohou výchovu dítěte zabezpečit.

Nařizuje se tedy z důvodů výchovných i sociálních. U dětí do tří let věku výkon ústavní výchovy zabezpečují zdravotnická zařízení jako kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let. U jedinců od tří do osmnácti let výkon ústavní výchovy zajišťují školská zařízení. V případech ústavní výchovy ze sociálních důvodů toto zajišťují dětské domovy, výjimečně jiný typ zařízení, např. ústav sociální péče, a to v případech, kde se jedná o závažné kombinované postižení nebo těžkou mentální retardaci.

Nařízení ústavní výchovy z výchovných důvodů zabezpečují dětské domovy se školou nebo výchovné ústavy. Ústavní výchova je opatřením, které má preventivní charakter a trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel. Zpravidla má trvání do dosažení zletilosti tj. 18. roku věku. Může být zrušena kdykoliv na základě rozhodnutí soudu na základě žádosti zákonných zástupců, pokud pominuly důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena, případně pokud splnila svůj výchovný účel před dosažením 18. roku života. Může rovněž být soudem výjimečně prodloužena i po dosažení zletilosti, pokud svůj účel naopak nesplnila, nejdéle však do 19-ti let (<http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>).

Ochranná výchova je ochranným opatřením, které ukládá příslušný soud:

a) v občansko právním řízení, spáchá-li dítě mezi 12.-15. rokem věku čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest,

b) v trestním řízení se ukládá mladistvému mezi 15.-18. rokem tehdy, jestliže ochranná výchova podle rozhodnutí soudu splní svůj účel lépe než uložení trestu odnětí svobody.

Ochranná výchova se realizována ve výchovných ústavech, výjimečně u dětí do 15-ti let v dětském domově se školou. Trvá dle potřeby, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení 18 let. Pokud nebylo do tohoto věku dosaženo účelu ochranné výchovy, může ji soud prodloužit, nejdéle však do 19- let věku jedince.

Speciální školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se rozdělují do čtyř skupin. První tvoří diagnostické ústavy, následují dětské domovy, dětské domovy se školou a do poslední skupiny patří výchovné ústavy.

Diagnostické ústavy

Diagnostické ústavy jsou vstupním diagnostickým zařízením, kterým prochází každý jedinec, který má být umístěn v kolektivní péči v rámci výkonu ÚV nebo OV. Do diagnostických ústavů jsou děti přijímány na základě žádosti rodičů nebo zákonných zástupců nebo na základě rozhodnutí soudu. Vyšetřují děti a mládež z určité spádové oblasti. Diagnostikování probíhá asi 8 týdnů. Dítě se vyšetřuje po stránce pedagogické, psychologické, sociální i zdravotní. Vyšetřením se zjišťuje stupeň mravního narušení, sociální zanedbanosti, popř. příčiny těchto jevů a možnosti nápravy. Na komplexním vyšetření se podílí tým odborných pracovníků složený z pedagogů, vychovatelů a etopedů, psychologů,

sociálních pracovníků a zdravotních sester. Dále se mimo uvedené provádí doplňující vyšetření psychiatrické, neurologické, gynekologické a kožní.

Na každé dítě se na základě komplexní diagnostiky v zařízení zpracovává diagnostická zpráva, která specifikuje výchovné a vzdělávací potřeby a navrhuje Program rozvoje osobnosti. S ohledem na perspektivu dítěte a další potřeby se dítě umísťuje dále do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy či ochranné výchovy, které poskytuje dlouhodobou péči (<http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>).

Dětské domovy

Dětské domovy patří do systému školských zařízení pro výkon ústavní výchovy. Jsou určeny pro děti tělesně a duševně zdravé, bez výchovných problémů. Do dětských domovů se nanejvýš umísťují děti s disociálním chováním ze předpokladu, že není tendence k jeho zhoršení. Důvody jsou tedy převážně sociální. Po stránce právní do dětského domova může být přijato dítě s nařízenou ústavní výchovou. Jedná se o koedukovaná zařízení určená dětem, u kterých se předpokládá dlouhodobý pobyt v domově. Kapacita těchto domovů je průměrně 20 až 30 svěřenců. Umísťují se zpravidla děti ve věku od 3 – 18 let, a v domově mohou zůstat až do doby ukončení přípravy na povolání, včetně doby ukončení vysokoškolského studia nejdéle však do 26-ti let. Základní organizační jednotkou je rodinná skupina tvořena 6 – 8 dětmi, přičemž v dětském domě lze takto zřídit 2 - 6 takových skupin. Pobyt dítěte v dětském domově bývá ukončen soudním rozhodnutím o zrušení ústavní výchovy, dosažením zletilosti či přemístěním do jiného typu zařízení (<http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>).

Dětské domovy se školou

Dětské domovy se školou jsou koncipovány primárně pro výkon ústavní výchovy, výjimečně ochranné výchovy, mohou být koedukované. Účelem je zajištění komplexní péče o děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky, pokud mají závažné poruchy chování, nebo pokud pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují léčebně či výchovnou péči. Základní organizační jednotkou je rodinná skupina stejně jako v běžném dětském domově. Tuto tvoří nejméně 5, nejvíce však 8 dětí a to v počtu skupin od dvou do šesti. Součástí tohoto bývá škola s maximálním počtem 8 žáků ve třídě, které poskytují vzdělávání v rozsahu programů základní, zvláštní a výjimečně pomocné školy. Pokud se

nemůže dítě po ukončení povinné školní docházky, pro pokračující poruchy chování, vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo není-li zrušena ústavní výchova, je dítě přeřazeno do výchovného ústavu (<http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>).

Výchovné ústavy

Výchovné ústavy pečující o děti starší 15-ti let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu se umísťují i děti starší 12-ti let, pokud mají uloženou ochrannou výchovu nebo ústavní výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Výchovný ústav ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Pro umístění dítěte do výchovného ústavu musí být splněna podmínka právní úpravy, tj. nařízení ústavní nebo ochranné výchovy, resp. rozhodnutí soudu o předběžném opatření a samotné umístění se realizuje prostřednictvím příslušného diagnostického ústavu.

Výchovné ústavy se mohou zřizovat pro jedince s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, dále se mohou zřizovat podle stupně mentálního postižení dětí. Při nich může být zřízena i samostatná výchovná skupina pro matky s dětmi nebo stejně tak pro jedince vyžadující léčebně výchovnou péči.

Součástí výchovného ústavu je škola, v jejichž třídách bývá nejvíce 8 žáků. Škola poskytuje možnost ukončení povinné školní docházky a dle potřeby další střední vzdělávání. Při výchovném ústavu bývají nejčastěji zřizovány: praktická škola, odborné učiliště, střední odborné učiliště. Ve výchovném ústavu se může zřídit samostatně výchovně pracovní skupina

pro jedince, kteří se po ukončení povinné školní docházky dále nepřipravují na budoucí povolání. Tuto lze zřídit i mimo sídlo ředitelství výchovného ústavu. Pobyť ve výchovném ústavu bývá ukončen soudním rozhodnutím nebo dosažením plnoletosti.

Státní zástupce státního zastupitelství, v jehož obvodu se zařízení nachází, provádí dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní nebo ochranné výchovy (<http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>).

Střediska výchovné péče (SVP)

„Středisko poskytuje všestrannou, preventivní, speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc klientům s rizikem, či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a klientům propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Tato péče je zaměřena na odstranění, či zmírnění již vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů v sociálním vývoji klientů, pokud u nich nenastal důvod k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Středisko poskytuje konzultace, odborné informace a pomoc osobám odpovědným za výchovu, pedagogickým pracovníkům předškolních zařízení, škol a školských zařízení v oblasti výchovy a vzdělávání rizikových skupin dětí a dětí s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, při jejich integraci do společnosti. Středisko na území své působnosti spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami, v případě klientů se zdravotním postižením i se speciálně pedagogickými centry při poskytování metodické pomoci předškolním zařízením, školám a školským zařízením, a s orgány, které se podílejí na prevenci sociálně patologických jevů a drogových závislostí“ (Zákon č. 109/2002 Sb.).

“Střediska výchovné péče se specializují na prevenci a terapii sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, dále na poradenství v této oblasti. Zabývají se primárně výchovnými problémy tam, kde již nestačí pomoc výchovného poradce či pedagogicko-psychologické poradny. Tuto roli plní psychologové, speciální pedagogové a sociální pracovníci. Psychologové se zabývají především psychoterapeutickou intervencí, individuální, skupinovou a rodinnou psychoterapií nebo sociálně psychologickým výcvikem. Speciální pedagogové se specializují na preventivní programy a věnují se pedagogické práci s problémovými jedinci. Pracovníci střediska se věnují řešení problémů dětí ohrožených rodinným prostředím, řešení závažných konfliktů dospívajících s rodinou apod” (VÁGNEROVÁ, M. Školní poradenská psychologie pro pedagogy. Praha: Karolinum, 2005, s. 32).

Středisko podle zákona může být zařízením státním nebo soukromým, dále může existovat jako zcela samostatné, či může vzniknout jako detašované pracoviště již fungujícího zařízení. Klienti mohou do zařízení pouze docházet, nebo kombinovat docházku s internátním pobytem, rovněž může středisko své služby poskytovat za úplatu. V Brně fungují tři Střediska výchovné péče.

“Střediska výchovné péče spadají pod školská zařízení pro výkon preventivně výchovné péče, poskytující všestrannou, odbornou preventivně výchovnou péči dětem s rizikem, či projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji” (BENDL, S. Neukázněný žák, Cesta institucionální pomoci. Praha: ISV Nakladatelství, 2004, s. 44).

Pobyt ve středisku je zcela dobrovolný. Je možný pouze na základě písemné dohody mezi střediskem a zákonnými zástupci klienta. Střediska pečují o své klienty zpravidla ve věku od 3 let, do ukončení přípravy na povolání, nejdéle do 26 let věku. Dobrovolnost vyžadována při počátku spolupráce se Střediskem výchovné péče, je do jisté míry formální. SVP je často vnímáno jako předkrok před výchovným ústavem, což je velmi špatné vnímání, dané tím, že se děti, do SVP dostávají až v krajním případě a to je velmi pozdě, protože jejich problém již vygradoval natolik, že jediným řešením je pobyt v ústavním zařízení. Nejvhodnější věkové rozmezí k přijetí k pobytu je na druhém stupni základní školy. Ve středisku je zajištěno pokračování výuky, středisko má rozsáhlou spolupráci se školami a učiteli. Tyto pro své žáky zpracovávají individuální studijní plány do všech předmětů na dobu dvou měsíců. Náplň pobytu je u většiny klientů návštěva v kmenové škole, která je dobrým motivačním prvkem ve výuce. Po ukončení pobytu je školám zasláno hodnocení i se získanými výsledky. Díky intenzivnímu a individuálnímu přístupu, který dokáže škola ve středisku poskytnout, jsou dlouhodobě konstatována zlepšení v jednotlivých předmětech.

Formy činností a úkolů SVP

Střediska výchovné péče poskytují diagnostické, preventivně výchovné a poradenské služby. Tuto činnost poskytují v rámci péče o děti s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji. Toto se provádí u klientů, kterým není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova nebo zletilým osobám do ukončení středního vzdělávání. Služby se poskytují zejména formou:

1. poskytováním jednorázových poradenských intervencí,
2. individuální činností s klienty,
3. skupinovými činnostmi s klienty,
4. poskytováním služeb zákonným zástupcům nezletilého klienta,
5. spoluprací se školami,
6. spoluprací se školskými poradenskými zařízeními,
7. spoluprací s orgány sociálně-právní ochrany dětí,

8. spoluprací se zdravotnickými zařízeními a dalšími orgány, které se podílejí na prevenci a řešení rizikového chování klientů.

Léčebnou péči zajišťuje zdravotnický resort prostřednictvím psychiatrických léčeben, oddělení nebo poraden pro narkomany a jinak závislé, dále prostřednictvím terapeutických komunit.

Sociální pracovníce, kurátoři, pracovníci probační a mediační služby poskytují poradenskou pomoc na úseku sociálním, objevují se také pobytové terapeutické komunity pro sociálně nepřizpůsobivou mládež. Rovněž nově vzniklo centrum sociální prevence, které poskytuje sociálně pedagogickou pomoc mládeži v rámci terciární prevence formou pobytu.

5.3 Probační programy

Probační program je jedním z výchovných opatření. Bylo do našeho právního řádu zavedeno zákonem o soudnictví ve věcech mládeže, kde je definováno takto: „Probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným”(§ 17 zákona č. 218/2003 Sb. In. Trestní předpisy, přestupky podle stavu k 10.10.2003. Ostrava: Sagit, 2003).

Podmínkou je, že s uložením probačního programu musí mladistvý souhlasit, dále mu musí být poskytnuta dostatečná možnost se seznámit s probačním programem. Tuto úlohu plní a souhlas mladistvého zajišťuje příslušné středisko probační a mediační služby. Podrobit se probačnímu programu mladistvému ukládá soud, v připraveném řízení státní zástupce. V praxi se tak děje nejčastěji při podmíněném zastavení trestního stíhání, kdy je mladistvému uloženo, aby se podrobil probačnímu programu ve zkušební době.

Probační a mediační služba

Jedním z projektů, které připravilo Ministerstvo spravedlnosti, jež zasahuje do oblasti trestního řízení, kterým prochází mládež, je Probační a mediační služba se svými kvalifikovanými odborníky, která by měla přispět k dalšímu rozvoji alternativních způsobů řešení trestních věcí, k širšímu uplatnění alternativních sankcí a k postupnému vytváření nového pojetí trestní spravedlnosti, která usiluje o vyvážené zohlednění zájmů všech subjektů dotčených stíhanými proviněními.

Význam Probační a mediační služby pak vzrůstá právě v případě trestního řízení a řešení delikvence mládeže.

Posláním Probační a mediační služby v tomto systému je řešení konfliktních stavů ve společnosti, které jsou předmětem trestního stíhání, a posílení individualizace přístupu ke každému jednotlivému případu projednávanému v trestním řízení. Naplnění tohoto poslání Probační a mediační služby nebylo možné bez vytvoření nové profese odborníků věnujících se mediačním a probačním činnostem, vybavených specifickými komunikačními dovednostmi v oblasti vyjednávání či řešení konfliktů a vědomostmi z oblasti práva, psychologie, sociální práce, sociologie a dalších společenskovedních oborů.

II. Praktická část

6. Postup, realizace a cíl výzkumu

Cílem této diplomové práce bylo zjistit bližší informace týkající se motivace vedoucí mládež k sociálně patologickému jednání. Za tímto účelem bylo provedeno dotazníkové šetření mezi mladistvými obviněnými ve Vazební věznici a ústavu pro výkon zabezpečovací detence v Brně. Požádáno o spolupráci bylo celkově 40 respondentů – obviněných, odsouzených. Vzhledem k nízkému počtu mladistvých (v současné době pobývá ve vazbě 8 mladistvých), byly dotazníky předány také dalším mladým dospělým do 21 let věku, jedná se o ty, kteří páchali trestnou činnost jako mladiství. Metoda dotazníku pomohla získat v poměrně krátké době dostatečné množství materiálu, který byl následně metodou kvantitativní analýzy vyhodnocen.

Výzkum se týká motivace adolescentů k rizikovému chování. Jeho cílem je identifikovat vztah adolescentů k rizikovým aktivitám a zároveň analyzovat motivy, které vedou k rozhodnutí účastnit se těchto aktivit. Vzhledem ke značné šíři a k faktu, že se ve výzkumu zaměřuji na subjektivní pohled adolescentů na motivaci rizikového chování, rozhodl jsem se pro kvantitativní cestu výzkumu.

Následným vyhodnocením získaných informací chci verifikovat nebo naopak falzifikovat předem stanovené hypotézy:

H1: Dospívající, u nichž se vyskytuje sociálně patologické chování, se ve škole potýkali s průměrným až podprůměrným prospěchem.

H2: Dospívající, u nichž se vyskytuje sociálně patologické chování častěji chodili za školu.

H3: Dospívající, u nichž se vyskytuje sociálně patologické chování, se stýkají častěji s vrstevníky, kteří rovněž inklinují k tomuto chování.

H4: Většina dospívajících byla při spáchání trestného činu pod vlivem návykových látek.

H5: Rodiče mladistvých, kteří vykazují antisociální tendence ve svém jednání, nemají přehled o tom, co jejich dítě dělá ve volném čase.

H6: Rodiče jedinců, u nichž se vyskytují zátěžové faktory, mají nižší vzdělání a jsou většinou nezaměstnaní..

H7: Většina dospívajících se dopouští rizikového chování proto, aby zapůsobila na ostatní vrstevníky.

6.1 Metody sběru dat

V tomto výzkumu jsem užil metodu sběru dat z primárních zdrojů, konkrétně metodu dotazování s využitím dotazníku.

Kohoutek uvádí, že dotazník je vlastně způsob psaného řízeného rozhovoru. Na dotazy, které jsou na rozdíl od rozhovoru psané, se vyžadují písemné odpovědi. Při sestavování dotazníků je třeba promyslet a přesně určit hlavní cíl dotazníkového průzkumu, logicky a stylisticky správně připravit konkrétní otázky. Otázky by měly být anonymní. Tím lze zvýšit upřímnost odpovědí (KOHOUTEK, R. http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_dotaznik.htm).

Dotazník bývá řazen do tzv. metod subjektivních. Subjektivnost dotazníku je dána tím, že vyšetřovaný zde může různým způsobem ovlivňovat své výpovědi. Může se snažit jevit společensky lepší nebo naopak horší; mohou se zde velmi nápadně ukazovat takové tendence, jako je simulace, disimulace, případně arogance apod. Má-li být dotazníkem získaná výpověď směrodatná, je třeba dávat dotazník v písemné formě pouze dospělým osobám s přiměřenou inteligencí (u oligofrenních jedinců nastávají někdy v používání dotazníku komplikace) a dětem nad deset let, a mimo to musíme zkoumané osoby předem kladně motivovat k odpovědnému vyplňování dotazníku. Výsledky získané dotazníkem můžeme zpracovávat kvantitativně, statistickými metodami, ale důležité je také kvalitativní hodnocení výsledků. Dotazník umožňuje zkoumat i velký počet osob současně, takže v krátké době je možno získat velké množství výpovědí. Odpovědi však bývají často subjektivně zkreslené (i nevědomě). Zkoumané osoby mohou při vyplňování dotazníku více zvažovat své odpovědi; nejsou pod tlakem nutnosti okamžité odpovědi jako je tomu při aplikaci metody rozhovoru (KOHOUTEK, R. http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_dotaznik.htm).

Pro získání relevantních dat bylo použito dotazníku vlastní konstrukce, který se skládá z celkem 17 otázek.

Před vyplňováním dotazníku byli respondenti poučeni a podrobně informováni, jak mají při vyplňování postupovat. Jednalo se o dotazníky anonymní, a to z několika důvodů. Prvním z nich byla potřeba získat informace pravdivé a nezkreslené a také z ohleduplnosti k samotným respondentům. Získané odpovědi byly následně porovnány pomocí tabulek.

6.2 Praktický postup výzkumu

Poté, co jsem si upevnil a zopakoval nezbytné teoretické znalosti z oblasti sociálně patologických jevů, mohl jsem přistoupit k praktické části diplomové práce. V další části práce uvedu jednotlivé kroky tak, jak byly podniknuty za účelem uskutečnění výzkumu sociálně patologických jevů mezi obviněnými a odsouzenými ve VV a ÚpVZD v Brně, tedy od fáze shromažďování informací uvedených v dotaznících, dále vyhodnocením výsledků a zakončením průzkumem.

6.3 Plánování a realizace výzkumu

Pro realizaci práce jsem využil literaturu zaměřenou na zdravý životní styl, sociální patologii, sociálně patologické jevy a pedagogický výzkum. Literárními zdroji mi byla odborná literatura Moravské zemské knihovny, dále články z internetu či tisku, které se vztahovaly k šetření.

Jako metoda šetření byla použita metoda nestandardizovaného dotazníku. Fáze vyplňování dotazníků probíhala v měsíci říjnu a v prvním listopadovém týdnu roku 2011. Následně jsem zpracoval výsledky dotazníkového šetření, které prezentuji v následující kapitole práce.

Jsem toho názoru, že v problematice zadávání dotazníku je nejvhodnějším postupem osobní přítomnost výzkumného pracovníka. Výhodou tohoto postupu je jednoznačně vysoká návratnost dotazníků a rovněž možnost vysvětlení jednotlivých položek v případě nejasností. V případě, že nemůže být autor dotazníku při jeho zadávání osobně přítomen, musí být o

způsobu zadávání dotazníku pověřená osoba podrobně instruována. (především se jedná o požadavek nezasahování do vyplňování dotazníku, zachování anonymity respondentů apod.).

V našem případě vyplňovali respondenti dotazník pod dohledem odborného výchovného pracovníka. Vyplňování dotazníku delikventi přivítali jako zpestření činností ve vazbě, také byli potěšeni, že se někdo o jejich názory zajímá.

6.4 Vyhodnocení výsledku výzkumu

Dotazníkovým šetřením získaná data jsou uvedena v následujících tabulkách, jež jsou doplněny komentářem. Výsledky jsou poté uvedeny souhrnně s absolutní četností a relativní četností vyjádřenou v procentech, pro získání celkové informace o problematice.

Otázka č. 1 – Kolik je vám let?

První částí dotazníku jsem získal celkový přehled o tom, kolik respondentů dotazník vyplnilo a rozdělení respondentů z hlediska věku.

Věkové rozmezí účastníků výzkumu bylo 15 – 21 let (tabulka č. 1). Jak jsem již uvedl, jednalo se o 40 respondentů, z nichž se jednalo o 8 mladistvých ve výkonu vazby a 32 mladých dospělých do 21 let věku, kteří páchali trestnou činnost jako mladiství a nyní se nacházeli ve výkonu trestu odnětí svobody. Celkově je průměrný věk nad 19 let. Vyplňování dotazníku trvalo respondentům do 10 ti minut. Dotazníků jsem zpracovával 40, rozdán byl stejný počet. Jejich návratnost tedy byla 100 procentní.

Tabulka č. 1: Rozdělení respondentů podle věku.

Věk	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
15	1	2,5
16	1	2,5
17	5	12,5
18	7	17,5
19 a více	26	65
Celkem	40	100

Otázka č. 2 - Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Jak vyplývá z následující tabulky, největší počet respondentů, tedy 17, má ukončené základní vzdělání a to na základních školách, což činí celých 42,5 procent, absolventů speciálních škol je 15, což je druhý největší počet, a to činí 37,5 procenta. Zařazování vzdělávacích a doučovacích programů je proto zcela na místě. Pouze 6 z obviněných bylo vyučeno, nedoučení byli dva respondenti.

Tabulka č. 2: Vzdělání respondentů

Vzdělání	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Speciální škola	15	37,5
Základní škola	17	42,5
Nedoučen	2	5
Vyučen	6	15
Jiné	0	0
Celkem	40	100

Otázka č. 3 - Jaký máte/ jste měl prospěch ve škole?

Mladiství pachatelé jsou velmi často lidé, kteří mají nedostatečné vzdělání nebo lidé, kteří učený poměr přerušili nebo z něho byli vyloučeni. Stupeň vzdělání a celková kulturní úroveň má přímý vztah k jejich delikvenci. Z celkového počtu 40ti respondentů, 22, což činí 55 procent, dosahovalo na škole průměrného prospěchu.

Z následující tabulky vyplývá, že 38 ze 40 respondentů dosahovalo průměrného a horšího prospěchu, průměrných výsledků (známky převážně trojky) dosahovala většina a to 22 ze 40 respondentů, 9 respondentů prospívalo s obtížemi, tedy se čtyřkovými známkami, 7 respondentů opakovalo nejméně 1x ročník, a pouze dva z respondentů prospívali na výbornou, jejich známky tedy byly jedničky a dvojky.

Tabulka č. 3: Prospěch respondentů ve škole

Prospěch ve škole	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Výborný (známky 1,2)	2	5
Průměrný (známky trojky)	22	55
Prospíval s obtížemi (známky čtyřky)	9	22,5
Neprospíval (známka 5)	7	17,5
Celkem	40	100

Otázka č. 4 - Jaký byl důvod Vašeho špatného prospěchu? (uvést dva důvody)

Při zjišťování důvodu špatného prospěchu bylo zřejmé, že důvodů může být několik a na základě této domněnky jsem se rozhodl, že respondenti mají uvést dva z šesti důvodů.

Z následující tabulky je patrné, že záškoláctví se vyskytovalo u 27 respondentů, což činí 67,5%, nejklaštější asociální poruchou u mladých, kdy se jedná o absenci ve škole bez řádného omluvení rodiči či lékařem. Druhým nejuváděnějším důvodem špatného prospěchu bylo nepochopení látky a to u 17ti respondentů, 15 dotázaných uvedlo, že neměli

zájem o samotné učení. 7 respondentů uvedlo, že neměli špatný prospěch, což si mírně odporuje s předchozí otázkou prospěchu respondentů ve škole, kdy pouze dva měli prospěch výborný. Ale tento výsledek přisuzují skutečnosti, že někdo je spokojen i s průměrným prospěchem. Důvod špatného prospěchu přisuzovalo absenci a častým nemocem 5 respondentů. Pouze jeden dotazovaný uvedl, že cítil nesympatii ke svému učiteli.

Tabulka č. 4: Důvod špatného prospěchu respondentů

Důvod prospěchu	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Nezájem o učení	15	37,5
Nepochopení látky	18	45
Nesympatie k učiteli	1	2,5
Záškoláctví	27	67,5
Absence, nemoci	5	12,5
Bez špatného prospěchu	7	17,5

Otázka č. 5 - Z jaké rodiny pocházíte?

Tabulka č. 5 uvádí přehled o tom, kolik obviněných pochází z rodiny úplné či neúplné. Neúplná rodina u respondentů představuje 52,5%, převažuje tedy téměř o celých 7,5% nad úplnou. Jeden respondent uvedl, že vyrůstal v adoptivní rodině.

Tabulka č. 5: Typ rodiny respondenta

Rodina	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Úplná	18	45
Neúplná	21	52,5
Adoptivní	1	2,5
Celkem	40	100

Otázka č. 6 - Kdo Vás převážně vychovával a staral se o Vás?

Valná většina respondentů uvedla, že na jejich výchově se podíleli oba rodiče, jejich počet byl 22, což činilo 55% z celkového počtu. Že se na výchově se podílela matka uvedlo 12 dotazovaných. Překvapením bylo, že výchova otcem byla zjištěna pouze ve dvou případech. V jednom případě byl respondent vychováván adoptivními rodiči a 3x se na výchově podílel výchovný ústav.

Tabulka č. 6: Výchova v dětství

Výchova v dětství	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Oba rodiče	22	55
Matka	12	30
Otec	2	5
Adoptivní rodiče	1	2,5
Příbuzní	0	0
Dětský domov - ÚV	3	7,5
Celkem	40	100

Otázka č. 7 - Jaký jste měl vztah k rodinnému/opatrovnickému prostředí?

Většina dotazovaných uvedlo, že jejich vztah k rodinnému prostředí byl velice kladný, tedy poskytovalo mu pocit bezpečí a jistoty, celkově 55%. Stejně tak druhý největší počet dotázaných uvedl, že byl někdy v rodině spokojen a jindy ne. Ve třech případech rodinné prostředí poskytovalo pouze oblečení, byt a stravu, 2 respondenti uvedli, že pro ně bylo rodinné prostředí místem strachu a nepříjemností. 5 respondentů uvedlo, že vyrůstali v ústavu. Tento počet opět nekoresponduje s výsledky předešlé otázky, kdy pouze 3 z dotázaných uvedli, že byli vychovávaní ve výchovném ústavu.

Tabulka č. 7: Vztah k rodinnému/opatrovnickému prostředí

Vztah k prostředí	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Pocit bezpečí a jistoty	19	47,5
Někdy spokojen, jindy ne	11	27,5
Pouze oblečení, byt, strava	3	7,5
Místo strachu a nepříjemností	2	5
Vyrůstal v ústavu	5	12,5
Celkem	40	100

Otázka č. 8 - Jaký přehled měli vaši rodiče/opatrovníci o Vašem trávení volného času?

Skutečnost, že by měli rodiče respondentů velmi dobrý přehled o trávení volného času uvedlo pouze 5 ze 40 dotázaných. Většina z nich, tedy 17, uvedla možnost, že rodiče měli přehled částečný. Stejně tak vysoký počet uvedl možnost, že rodiče měli přehled malý. Pouze tři respondenti uvedli, že jejich rodiče vůbec nevěděli, co jejich dítě dělá.

Tabulka č. 8: Přehled rodičů/opatrovníků o trávení volného času respondentů

Přehled o volném času	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Velmi dobrý	5	12,5
Částečný	17	42,5
Malý	15	37,5
Vůbec žádný	3	7,5
Celkem	40	100

Otázka č. 9 - Jaké je vzdělání Vašich rodičů?

Z výsledků celkově vyplývá, že rodiče mladých delikventů jsou většinou vyučeni a to celkově ve 45,2%. Rovněž nemalé procento rodičů, tedy celých 42,5%, má pouze základní vzdělání. 8,2% rodičů má vystudovanou střední školu s maturitou a 3% rodičů jsou vysokoškolsky vzdělání. Zajímavostí také je, že celkové počty ve vzdělanosti mužů a žen nepřineslo výrazné rozdíly ku prospěchu jedné či druhé skupiny. Ze sledovaného vzorku 40ti dotazovaných neuvedlo vzdělání svých rodičů u položky vzdělání otce 5 respondentů a u vzdělání matky 2 respondenti. Toto přisuzují skutečnosti, že někteří z dotazovaných nemuseli jednoho či oba rodiče vůbec poznat nebo jeden z rodičů může být po smrti.

Můžeme tedy všeobecně předpokládat, že v rodinách, kde rodiče dosahují vyššího vzdělání, mají děti a rodiče společné zájmy, je zde prostředí, kde se všichni členové rodiny vzájemně respektují, preferují zdravý životní styl. Všeobecně se dá konstatovat, že nižší úroveň vzdělání je spojena s nižší úrovní právního vědomí. Učňovská zařízení připravují relativně kvalifikované pracovníky, ale zaostává funkce výchovná.

Tabulka č. 9: Vzdělání rodičů respondentů

Vzdělání rodičů	Počet respondentů 40					
	otec		matka		všichni	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Základní	15	42,9	16	42,1	31	42,5
Vyučeni	15	42,9	18	47,4	33	45,2
SŠ s mat.	4	11,4	2	5,3	6	8,2
Vysokošk.	1	2,9	2	5,3	3	4,1
Celkem	35	100	38	100	73	100

Otázka č. 10 - Jsou rodiče zaměstnaní?

V případě zaměstnanosti rodičů celých 41,1% dotazovaných uvedlo, že jeden nebo dokonce oba rodiče jsou bez pracovního poměru. Mohlo by se zdát, že 47,9% zaměstnaných rodičů je vyšší číslo, ale když vezmeme v úvahu, že dlouhodobá nezaměstnanost v České republice činí do 10%, je zjištěná hodnota nezaměstnaných opravdu

vysoká. Celkově je z výsledků patrné, že v případě mužů nezaměstnanost o 8,9% vyšší než u žen. V 8-mi případech byly matky na mateřské dovolené. Žádný z respondentů neuvedl, že by měl otce na mateřské dovolené. Na uvedenou otázku mi jako v předešlém případě odpovědělo pouze 35 dotazovaných na odpověď v případě otce a 38 v případě matky.

Tabulka č. 10: Zaměstnanost rodičů respondentů

Zaměstn. rodičů	Počet respondentů 40					
	otec		matka		všichni	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
ano	19	54,3	16	42,1	35	47,9
ne	16	45,7	14	36,8	30	41,1
mat. dovol.	0	0	8	21,1	8	11
Celkem	35	100	38	100	73	100

Otázka č. 11 - Byli Vaši rodiče soudně trestáni?

Trestná činnost otce spojená s trestem odnětí svobody je uvedena v 50%, matka byla trestána v 25%. Dá se předpokládat, že procento trestaných otců může být ve skutečnosti ještě vyšší, neboť některé údaje mohou být záměrně zkresleny. Objevily se i případy, kdy ve vazbě byli současně otec i syn jako společníci trestné činnosti. Deviantní socializace se vyskytuje řidčeji, a to především v prostředí, kde působí časné sociálně deviantní vzory rodičů a příbuzných, někdy dochází dokonce i k navádění k trestné činnosti. Z vlastní zkušenosti mohu uvést, že by stála za uvedením položka, zda byli trestáni i sourozenci, protože výsledky by potvrdily opět velmi vysoké procento.

Tabulka č. 11: Soudní trestanost rodičů

Rodiče trestáni	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Netrestáni	15	37,5
Otec trestán	20	50
Matka trestána	10	25

Otázka č. 12 - Jste členem party nebo jste do nějaké patřil?

Mladí lidé mají tendence se scházet, setkávat, shromažďovat. Je dobré, když se tak děje za účelem sportovních oddílů, zájmových kroužků apod. Pokud se setkávají za účelem delikventního chování ve skupině, je to podstatně horší. Výsledky šetření jsou následující, dle očekávání 27 dotazovaných, 67,5%, uvedlo, že náleželi do určité party.

Tabulka č. 12: Členství respondentů v partě

Člen Party	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Ano	27	67,5
Ne	13	32,5
Celkem	40	100

Otázka č. 13 - Jaké jste měl postavení v této partě?

Na základě výsledků předešlé otázky, tedy náležitost k partě, celých 16 z 27 dotazovaných uvedlo, že v partě byli řadoví členové, což činí 59,3%. K postavení vedoucího se přihlásilo 6 respondentů a 5 uvedlo, že v partě byli pouze trpěni a byli zneužívání k podřadným činnostem.

Tabulka č. 13: Postavení respondentů v partě

Postavení v partě	Počet respondentů 27	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Vedoucí	6	22,2
Řadový člen	16	59,3
Pouze mě trpěli a zneužívali	5	18,5
Celkem	27	100

Otázka č. 14 - Co Vás vedlo k tomu, že jste se dopouštěl rizikového chování?

Pro mě jedna z nejdůležitějších otázek dotazníku, tedy příčina rizikového chování dopadla dle očekávání. Záměrně jsem do dotazníku uvedl jako možnost "touha po penězích". A protože bylo jasné, že motivů v souběhu může být několik, umožnil jsem uvedení tří příčin rizikového chování z celkových 9-ti možností. Výsledky jednoznačně jako primární příčinu určily vnitřní motivy, tedy na prvním místě touha po penězích, kterou uvedlo 36 dotázaných, což je celých 90%. Touha po penězích je hnacím motivem pro páchaní patologického jednání, které vyvrcholí trestnou činností. Pokud peníze mládež nedostane od svých rodičů ve formě např. kapesného, musí si peníze obstarat trestnou činností. Peníze si mládež opatřuje především k nákupu značkového oblečení, mobilních telefonů, utrácejí je na diskotékách, pokud jsou navíc uživateli drog, spotřeba peněz enormě narůstá.

Druhým největším motivem je touha vyniknout, či touha po nových zážitcích, kterou označilo 22 respondentů, což činí 55%, 21 respondentů, tedy 52,5%, označilo jako důvod potřebu vzrušení, zvědavost a chuť překročit zákaz. Neopomenutelnou příčinou je ovšem nenaplnění volného času, kterou uvedlo 11 respondentů, tedy 27,5%. Podle mého mínění je tato příčina jedna z nejběžnějších, ale protože mladí především z nižších sociálních vrstev a romského etnika ani neznají, nezažili nebo prostě nejsou vedeni k provozování sportovního vyžití nebo koníčků, tuto položku neuvádějí. Jako příčinu uvedlo snahu upoutat pozornost 8 dotázaných, 7 dotázaných uvedlo jako příčinu snahu zapůsobit na ostatní, absenci dohledů rodičů uvedlo 5 respondentů, stejný počet uvedl konflikt se členem rodiny a potřebu přijetí partou.

Tabulka č. 14: Příčina rizikového chování respondentů

Příčina rizikového chování	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Potřeba vzrušení, zvědavost, chuť překročit zákaz	21	52,5
Touha vyniknout, touha po nových zážitcích	22	55
Touha po penězích	36	90
Potřeba přijetí partou	5	12,5
Snaha zapůsobit na ostatní	7	17,5
Snaha upoutat pozornost	8	20
Konflikt se členem rodiny	5	12,5
Nenaplnění volného času	11	27,5
Absence dohledu rodičů	5	12,5

Otázka č. 15 – Byl jste při spáchání rizikového chování pod vlivem návykových látek?

Drogy v České republice jsou všeobecnou hrozbou pro celou společnost, umocňující se u mladistvých a mladých dospělých. Jak vyplývá z tabulky, z celkového počtu 40ti respondentů jich při spáchání rizikového chování bylo pod vlivem "tvrdých drog" 23, což činí 57,5%.

Z toho vyplývá varující skutečnost, že s drogami přichází mládež do styku stále v nižším věku. Závislost na drogách je často příčinou páchaní trestné činnosti mladistvých i mladých obviněných. 8 dotázaných doznalo požití marihuany nebo hašiše. Ke konzumaci alkoholu se přihlásilo 5 z dotázaných. Ke konzumaci alkoholu je česká společnost dlouhodobě velmi liberální. Alkohol je tradiční droga v našich krajích, má své stabilní příznivce, ale také své následky. Pouze 4 z celkového počtu 40ti respondentů uvedlo, že při spáchání rizikového chování nebylo pod vlivem návykové látky či alkoholu. Konzumaci tekavých látek neuvedl žádný z dotázaných, ale tuto skutečnost přisuzují faktu, že těkavé látky zkoušejí především děti ve věku hodně pod 15 let. Jiné návykové látky neuvedl nikdo.

Tabulka č. 15: Spáchání rizikového chování pod vlivem návykových látek

Vliv návykové látky	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
Nebyl pod vlivem	4	10
Těkavé látky	0	0
Alkohol	5	12,5
Marihuana, hašiš	8	20
Tvrdé drogy	23	57,5
Jiné	0	0
Celkem	40	100

Otázka č. 16 - Dopustil jste se rizikového chování sám nebo ve skupině?

Z výsledků otázky č. 16 plyne, že většina rizikových aktivit, se kterými mají respondenti přímou zkušenost, se váže na přítomnost dalších osob, resp. možnost s partou označilo 17 respondentů, s rodinným příslušníkem označili 4 a dalších 5 označilo, že se skutku dopustili s další osobou, což celkově činí 26 z celkového počtu, tedy 65%. Možnost, že se respondenti dopustili rizikového chování samostatně označilo 14 z nich, což je 35% z celkového počtu.

Tabulka č. 16: Spáchání rizikového chování samostatně či ve skupině

Páchání rizikového chování	Počet respondentů 40	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
sám	14	35
s rodinným příslušníkem/ky	4	10
s další osobou/ami	5	12,5
s partou	17	42,5
Celkem	40	100

Otázka č. 17 - Ostatní v partě, dopustili se v minulosti rizikového chování?

Vzájemné ovlivnění přátel v partě způsobuje, že dochází k přenosu rizikového chování. V této souvislosti významnou hraje roli vzájemné vybuzení mezi přáteli, které vede k delikventnímu projevu. Možnost, že se ostatní v partě dopustili v minulosti rizikového chování uvedlo 23 dotázaných, tedy celých 85,2 procenta.

Tabulka č. 17: Další v partě, dopustili se rizikového chování?

Ostatní recidiva	Počet respondentů 27	
	Absolutní četnost (n)	Relativní četnost (%)
ano	23	85,2
ne	4	14,8
Celkem	27	100

Závěr

Je nepochybné, že v současnosti stále více akcelerující vývoj společnosti, podporovaný rozvojem technickým a rozvojem různých typů vědních oborů, má nezanedbatelný vliv na vývoj žebříčku hodnot každého jednotlivce, který tuto společnost tvoří. V sociálních, materiálních i emocionálních oblastech životního stylu dochází k posunu. Zdůrazněná potřeba individuálního osobnostního rozvoje je trendem, který lze pozorovat jako dlouhodobý jev ve společnosti. V tomto směru demokratická společnost přináší ale i negativní projevy ve společnosti a to nárůst kriminality, násilí, projevy xenofobie apod. Každý z nás se s těmito jevy setkává nejen v profesním, ale i v osobním životě. Existuje také nepsané pravidlo, které říká, že naděje společnosti a její budoucnost je v dětech. Svou diplomovou práci na téma „Motivace k sociálně patologickému chování mládeže a možnost jejich resocializace“ jsem zvolil také ve vztahu ke všem těmto skutečnostem.

Cílem diplomové práce bylo odhalení příčin sociální patologie mladých dospělých a prognóza jejich resocializace. Na základě získaných poznatků nejdříve vyhodnotím navrhané hypotézy.

H1: Dospívající, u nichž se vyskytuje sociálně patologické chování, se ve škole potýkali s průměrným až podprůměrným prospěchem. *Verifikováno*

H2: Dospívající, u nichž se vyskytuje sociálně patologické chování častěji chodili za školu. *Verifikováno*

H3: Dospívající, u nichž se vyskytuje sociálně patologické chování, se stýkají častěji s vrstevníky, kteří rovněž inklinují k tomuto chování. *Verifikováno*

H4: Většina dospívajících byla při spáchání trestného činu pod vlivem návykových látek. *Verifikováno*

H5: Rodiče mladistvých, kteří vykazují antisociální tendence ve svém jednání, nemají přehled o tom, co jejich dítě dělá ve volném čase. *Falzifikováno*

H6: Rodiče jedinců, u nichž se vyskytují zátěžové faktory, mají nižší vzdělání a jsou většinou nezaměstnaní. *Verifikováno*

H7: Většina dospívajících se dopouští rizikového chování proto, aby zapůsobila na ostatní vrstevníky. *Falzifikováno*

Jsem si vědom, že zkoumaný soubor je málo početný a proto statisticky méně využitelný, přesto pro výchovnou práci s obviněnými a odsouzenými má významnou úlohu.

Cílem této práce bylo specifikovat motivy a faktory ovlivňující sociálně patologickému jednání, charakterizovat nejčastější patologické jevy a naznačit možnosti jak těmto jevům předcházet; poukázat na vztah a postoje rodiny k jedinci a k trávení jeho volného času, dále uvést prevenci a možnosti resocializace patologického chování mladých a uvést role institucí při intervenci problémové mládeže.

V teoretické části práce jsem se věnoval charakteristice adolescentů, jejich motivací k sociálně patologickému chování. V dalších částech následoval výčet faktorů ovlivňujících sociálně patologické chování, jaké mohou být příčiny jejího vzniku a rozšíření na školách, úlohu pedagoga a školy, rodiny a jiných důležitých faktorů. Teoretická část byla zpracována metodou analýzy literárních pramenů, které souvisí se zvoleným tématem.

Praktická část byla věnována dotazníkovému šetření, kterým jsem se pokusil zmapovat, jaké jsou motivy mladistvých k sociálně patologickému chování, které vede až k pácháním kriminálních činů.

Jako primárním motivem byla vyhodnocena touha po penězích, kterou uvedlo celých 90% dotázaných. Druhým největším motivem je touha vyniknout, či touha po nových zážitcích, kterou uvedlo 55% respondentů, 52,5%, označilo jako důvod potřebu vzrušení, zvědavost a chuť překročit zákaz. Pro mě neopomenutelnou příčinou je ovšem nenaplnění volného času, kterou uvedlo 27,5% respondentů. Naplnění volného času koníčky, zájmovými kroužky a sportovními aktivitami by u většiny mládeže vedlo k získání jiných životních priorit a pozitivních motivů. Dále z dotazníku vyplynula skutečnost, že vliv rodinného prostředí, ve kterém respondenti vyrůstali, má podstatnou roli na jejich vývoj, neboť 41% rodičů respondentů je bez zaměstnání, což je oproti celorepublikovému průměru kolem 10% vysoké číslo. Celých 50% otců a 25% matek dotazovaných bylo soudně trestáno. Absence pozitivních vzorů ze strany rodičů má pro vývoj a správnou socializaci jedince evidentně silně záporný vliv. Zajímavostí rovněž je, že rodiče respondentů měli převážně základní vzdělání popř. byli vyučeni, sami respondenti dosahovali většinou průměrného až podprůměrného prospěchu. Zarážející je skutečnost, že celých 57,5% dotázaných bylo při spáchání rizikového chování pod vlivem „tvrdých drog“.

Motivace k sociálně patologickému chování je relativně široké téma. Výsledek šetření

mi však poskytl dostatečný prostor pro identifikaci těch nejzákladnějších a nejběžnějších příčin, které stojí za rozhodnutím účastnit se aktivit, které mohou pro dospívající znamenat potencionální ohrožení, čímž jsem splnil cíl, kterého jsem touto prací chtěl dosáhnout.

Resumé

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část práce se zabývá pěti hlavními celky – vymezením základních pojmů sociální patologie, sociálně patologické chování a jevy, faktory ovlivňující sociálně patologické chování, charakteristiku mládeže, prevencí a resocializací mládeže

Praktická část se zabývá vlastním dotazníkovým šetřením, kterým jsem se pokusil zmapovat, jaká kategorie mladistvých se dopouští sociálně patologického chování, z jakých poměrů pochází, jaké bylo jejich rodinné zázemí a nejdůležitější motivy, které je vedly k rizikovému chování.

Anotace

Sukeník, David, Motivace k sociálně patologickému chování mládeže a možnosti jejich resocializace. (Diplomová práce) Brno: Institut mezioborových studií, 2011. 77 stran.

Ve své diplomové práci se zabývám charakteristikou sociálně patologického chování, příčinami jeho vzniku, ale především faktory, které ovlivňují sociálně patologické chování, v neposlední řadě se zabývám institucionální péčí při intervenci a resocializaci delikventní mládeže.

Klíčová slova: sociálně patologické chování, patologické jevy, prevence a resocializace, intervence, mládež

Annotation

Sukeník David, Motivation to social patologic behaviour of juvenile and possibilities of their resocialization. (Diploma thesis) Brno: Instutuion of Interdisciplinary Studies, 2011. 77 pages.

In its diploma thesis i engaged with charakteristic social patologic behaviour, reasons of their inception, but above all faktors, which influencing social pathological behaviour, last but not least i engaged in institucional sollicitude in intervention and resocialization of deliquent juvenile.

Keywords: social pathological behaviour, pathological phenomena, prevention and resocialize, intervention, juvenile

Seznam literatury:

1. BENDL, S. *Neukázněný žák, Cesta institucionální pomoci*. Praha: ISV Nakladatelství, 2004. 100 s. ISBN 80-86642-36-4.
2. BLATNÝ, M., POLIŠENSKÁ, V. A., BALAŠTÍKOVÁ, V., HRDLIČKA, M. *Problematika rizikového chování vývoje dětí a dospívajících: hlavní témata a implikace pro další výzkum*. Československá psychologie, 2005. 539 s. ISSN 0009-062X.
3. ČÁP, J., BOSCHEK, P. *Faktory osobnosti adolescentů ve vztahu ke způsobu výchovy v rodině*. Československá psychologie, 1996. 465 s. ISSN 0009-062X.
4. ČERVENÝ, K., KUBEŠOVÁ, D., SKACH, V. *Sociálně patologické jevy ve společnosti a v Armádě České republiky*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2003. 60 s.
5. ČÍRTKOVÁ, L. *K problematice zvláštností sociálně patologického vývoje u dívek*. In *Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem*. Praha: Policejní akademie ČR, 1997. R. 3. Č. 1/1997.
6. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
7. GIDDENS, A., *Sociologie*. Praha: Argo, 1997. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
8. HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. 311 s. ISBN 80-7178-803-1.
9. HOMOLA, M., *Motivace lidského chování*. Praha, 1977, 360 s SPN 74-0-182.

10. JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998. 169 s. ISBN 80-7184-555-8.
11. KREJČÍŘOVÁ, O. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Praha: Eteria, 2002. 127 s. ISBN 80-238-8729-7.
12. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
13. LAZAROVÁ, B. (1998). První pomoc při řešení výchovných problémů. Praha: Agentura STROM. 62 s. ISBN 80-86106-00-4.
14. MACEK, P., *Adolescence*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2003. 143 s. ISBN 80-7178-747-7.
15. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998, 335 s. ISBN 80-7178-226-2.
16. MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. Brno: MU Pedagogická fakulta, 2001. 104 s. ISBN 80-210-2511-5.
17. MUŽÍKOVÁ, A. *K odpovědnosti mládeže za protiprávní činy*. In Problémy trestního postihu mladistvých. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 86 s. ISBN 80-244-0793-0.
18. NEŠPOR, K., CSÉMY, L., PROVAZNÍKOVÁ, H. *Dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti*. Praha: Státní zdravotní ústav, 1998. 48 s. ISBN 80-7071-106.
19. PILAŘ, J. Pedagogická rehabilitace. In JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha : Themsis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.

20. POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů : Manuál praxe*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r.s., 2003. 186 s. ISBN 80-86568-04-0.
21. PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha:G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.
22. PROCHÁZKOVÁ, M. *Uvedení do etopedie*. In: *Integrativní speciální pedagogika* (VÍTKOVÁ, M. A KOL.). Brno: Paido, 2004. 234 s. ISBN 80-7315-071-9.
23. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
24. VÁGNEROVÁ, M. *Patopsychologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. 345 s. ISBN 80-7178-678-0.
25. VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. 430 s. ISBN 80-246-1074-4.
26. VESELÁ, Z. *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence*. Brno : Konvoj, 1998. 204 s. ISBN 80-85615-70-3.
27. VOJTOVÁ, V. *Kapitoly ze základů etopedie, Podmínky edukace dětí s poruchami emocí nebo chování*. In: *Kapitoly ze speciální pedagogiky, 2., rozšířené a přepracované vydání* (PIPEKOVÁ, J. A KOL.). Brno: Paido, 2006. 367 s. ISBN 80-7315-120-0.
28. VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 154 s. ISBN 80-244-0337-4.

Elektronické a jiné zdroje:

1. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních
2. [http://www.tiscali.cz/jobs/jobs center](http://www.tiscali.cz/jobs/jobs_center)
3. <http://www.drogy-info.cz>
4. http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_dotaznik.htm
5. <http://www.prevence-praha.cz/zaskolactvi>
6. <http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>

Přílohy:

1. Dotazník k diplomové práci

Dotazník k diplomové práci

Dostává se Vám do rukou dotazník, jehož anonymní výsledky budou součástí praktické části mé diplomové práce. Tímto bych Vás chtěl požádat o jeho pravdivé vyplnění a zodpovězení všech otázek.

Správnou odpověď prosím označte křížkem před možností, kterou si vyberete, popř. dle instrukcí vedle otázky. V úvodu uveďte svůj věk číslem.

Děkuji Vám za spolupráci.

David Sukeník

1. **Kolik je vám let?** _____
2. **Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?**
 - speciální škola
 - základní škola
 - jsem nedoučen
 - jsem vyučen
 - jiné
3. **Jaký máte/ jste měl prospěch ve škole?**
 - výborný (jedničky a dvojky)
 - průměrný (měl jsem převážně trojky)
 - prospíval jsem s obtížemi (měl jsem i čtyřky)
 - neprospíval jsem (nejméně jednou jsem propadl)
4. **Jaký byl důvod Vašeho špatného prospěchu? (uveďte 2 možnosti)**
 - nezajímalo mě učení
 - některé věci jsem hned nepochopil
 - nesympatie k učiteli
 - záškoláctví
 - dlouhotrvající absence nebo časté nemoci
 - nemíval jsem špatný prospěch
5. **Z jaké rodiny pocházíte?**
 - úplná
 - neuplná
 - adoptivní
6. **Kdo Vás převážně vychovával a staral se o Vás?**
 - oba rodiče
 - matka
 - otec
 - adoptivní rodiče
 - příbuzní
 - "dětský domov" - ústavní péče
7. **Jaký jste měl vztah k rodinnému/opatrovnickému prostředí?**
 - poskytovalo mi pocit bezpečí a jistoty
 - někdy jsem byl spokojen a rád, někdy nespokojen a nešťastný
 - poskytovali mi pouze oblečení, byt a stravu
 - bylo to pro mě místo strachu a nepříjemností
 - vyrůstal jsem v ústavu

8. **Jaký přehled měli vaši rodiče/opatrovníci o Vašem trávení volného času**
 velmi dobrý, vždy věděli, kde jsem a co dělám
 částečný, věděli o podstatných věcech
 malý, nevěděli toho o mě mnoho
 vůbec žádný, nezajímalo je, co dělám
9. **Jaké je vzdělání Vašich rodičů**
otec: základní vyučení SŠ s maturitu vysoká škola
matka: základní vyučení SŠ s maturitu vysoká škola
10. **Jsou rodiče zaměstnáni?**
otec: ano ne mateřská dovolená
matka: ano ne mateřská dovolená
11. **Byli Vaši rodiče soudně trestáni**
 netrestáni
 otec trestán
 matka trestána
12. **Jste členem party nebo jste do nějaké patřil?**
 ano
 ne
13. **Jaké jste měl postavení v této partě**
 vedoucí
 řadový člen
 pouze mě trpěli a zneužívali
14. **Co Vás vedlo k tomu, že jste se dopouštěl rizikového chování? (uved'te 3 příčiny)**
 potřeba vzrušení, zvědavost, chuť překročit zákaz
 touha vyniknout, touha po nových zážitcích
 touha po penězích
 potřeba přijetí partou
 snaha zapůsobit na ostatní
 snaha upoutat pozornost
 konflikt se členem rodiny
 nenaplnění volného času
 absence dohledu rodičů
15. **Při spáchání rizikového chování, byl jste pod vlivem návykových látek?**
 nebyl jsem pod vlivem návykových látek
 těkavých látek – např. Toluén, lepidlo
 alkoholu
 “měkkých drog” – marihuana, hašiš
 “tvrdých drog” – např. pervitin, kokain, heroin, LSD, lysohlávky
 jiné
16. **Dopustil jste se rizikového chování sám nebo ve skupině?**
 sám
 s rodinným příslušníkem
 s další osobou/osobami
 s partou, popř. členy party
17. **Ostatní v partě, dopustili se v minulosti rizikového chování?**
 ano
 ne